

راهنمای درس هنر برای معلمان

(چهارم، پنجم و ششم دبستان)

۱۳۹۱

وزارت آموزش و پرورش

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

نام کتاب : راهنمای درس هنر برای معلمان (چهارم، پنجم و ششم دبستان) - ۶۸

مؤلفان : فاطمه رادپور، مینو آیت‌اللهی، فریبا شاپوریان، سید عبدالمجید شریف‌زاده،

هادی مرزبان، رضا مهدوی و مینا نواب‌صفوی

ویراستار ادبی : افسانه طباطبایی

آماده سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی

مدیر امور فنی و چاپ : سید احمد حسینی

مدیر هنری : مجید ذاکری یونسی

عکاس : ملیحه شاجری، غزاله الهامیان، احسان عباسی و محمد مهدی ذبیحی فرد

طراح جلد، صفحه آرا : محمد مهدی ذبیحی فرد

حروفچین : سیده فاطمه محسنی

مصصح : علی نجمی، حسین چراغی

امور آماده‌سازی خبر : سپیده ملک‌ایزدی

امور فنی رایانه‌ای : حمید ثابت کلاچاهی، پیمان حبیب پور

ناشر : اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی

تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن : ۹-۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۰۹۲۶۶۰۸۸۳، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹،

وب سایت : www.chap.sch.ir

چاپخانه : شرکت افست «سهامی عام» (WWW.Offset.ir)

سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ اول ۱۳۹۱

حق چاپ محفوظ است.

ISBN 978-964-05-2056-7

شابک ۷-۵۶۲-۰۵-۹۶۴-۹۷۸

راهنمای درس هنر برای معلمان

(چهارم، پنجم و ششم دبستان)

۱۳۹۱

فهرست مطالب

مقدمه ۵

بخش اول — آشنایی با برنامهٔ درسی هنر دورهٔ ابتدایی ۷

فصل اول : جایگاه و نقش هنر در برنامهٔ درسی دورهٔ ابتدایی ۷

فصل دوم : آشنایی با برنامهٔ درسی هنر دورهٔ ابتدایی ۱۱

بخش دوم — محتوای برنامهٔ درسی هنر ۲۴

فصل اول : ارتباط با طبیعت ۲۵

فصل دوم : نقاشی ۴۵

فصل سوم : کاردستی ۷۱

فصل چهارم : تربیت شنوایی ۱۱۳

فصل پنجم : قصه‌گویی ۱۲۵

فصل ششم : نمایش ۱۴۱

فصل هفتم : آشنایی با میراث فرهنگی ایران ۱۵۱

بخش سوم — اجرای برنامه ۱۵۶

فصل اول : طراحی آموزشی و اجرای برنامه ۱۵۷

فصل دوم : ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان ۱۷۳

منابع برای مطالعه ۱۸۲

باسمه تعالی

مقدمه

خدای بزرگ را سپاسگزاریم که در آستانه تغییرات بنیادین در نظام آموزش و پرورش کشور عزیزمان ایران، کتاب «راهنمای درس هنر» برای معلمان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم، در یک مجلد و در ادامه پایه‌های قبل، برای استفاده شما معلمان عزیز آماده شده است. این کتاب مانند «راهنمای درس هنر برای معلمان پایه‌های اول، دوم و سوم» بر اساس رویکرد تربیت هنری تألیف شده است و بر ایجاد محیطی آزاد و پر بار، در جهت شکوفایی فطرت الهی دانش‌آموزان تأکید می‌کند.

این کتاب که بیشتر بر فعالیت‌های هنری به صورت تلفیقی تأکید دارد، شامل سه بخش: آشنایی با برنامه درسی هنر دوره ابتدایی، محتوای برنامه و اجرای برنامه است.

بخش اول، به تبیین جایگاه و نقش هنر در برنامه درسی دوره ابتدایی، معرفی عناصر اساسی برنامه درسی هنر (رویکرد برنامه، اصول، اهداف و نمای کلی محتوا) و توصیه‌هایی به معلمان برای اجرای بهتر برنامه می‌پردازد.

بخش دوم، محتوای برنامه شامل مباحث ارتباط با طبیعت، نقاشی، کار دستی، تربیت شنوایی، قصه‌گویی، نمایش و آشنایی با میراث فرهنگی و هنری ایران است.

در ابتدای هر فصل ابتدا دانستنی‌های معلم، شامل معرفی یک رشته هنری، مبانی نظری و ابزار و مواد مورد نیاز آن ارائه خواهد شد. جدول فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان، این بخش را به فعالیت‌های یادگیری پیوند می‌دهد. این جدول نمایه‌ای از فعالیت‌های آن رشته است که در طول دوره ابتدایی اجرا می‌شود. همچنین، فرایند تولید محصول هنری در قالب مراحل اجرای هر یک از فعالیت‌ها توضیح داده شده است.

بخش سوم، اجرای برنامه شامل توضیحات لازم در زمینه چگونگی طراحی آموزشی، اجرای آن و ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان است.

در پایان، ذکر این نکته ضروری است که برای اجرای هر چه بهتر برنامه، مطالعه دقیق همه مباحث مطرح شده در بخش‌ها و فصول مختلف لازم و ضروری است. لذا به معلمان عزیز توصیه می‌شود مطالعه فصول را براساس نظم منطقی نگارش آن، شروع کنند و ادامه دهند.

بخش اول

کلیات برنامه درسی هنر

فصل اول

جایگاه و نقش هنر در برنامه‌درسی دوره ابتدایی

هنر چیست؟

لفظ هنر در زبان سانسکریت از دو کلمه سو به معنای نیک و هر چیز خوب که فضایل و کمالاتی بر آن مترتب است و نر یا نره به معنای زن و مرد تشکیل شده است. این واژه وارد زبان فارسی شده و در اوستا به شکل هونر آمده که به معنای خوب و نیک و از صفات اهورامزداست. در فارسی میانه یا پهلوی و پس از آن در دوره اسلامی، به صورت هنر و به معنای انسان کامل و فرزانه و هم به معنای کمال و فضیلت آمده است. در لغت‌نامه دهخدا هنر به معنای علم، معرفت، دانش، فضل، فضیلت، کمال، کیاست، فراست و زیرکی است. (شریف‌زاده، ۱۳۷۸)

در دایرةالمعارف هنر، فعالیت‌هایی چون نقاشی، طراحی، گرافیک، بیکره‌سازی، معماری، موسیقی، شعر، تئاتر، سینما و... هنر نامیده شده‌اند.

بنابراین، هنر دارای دو بعد است، یک بعد آن بر فرزاندگی، فرهیختگی و کمال دلالت دارد و بعد دیگر آن، توانایی بیان احساسات، عواطف، تخیلات و تفکرات در قالب یکی از رشته‌های هنری است. این دو بعد، در وجود هنرمند تجلی می‌یابد که زیبایی‌های جهان را می‌شناسد و جهان را در کمال زیبایی می‌بیند. هنرمند پیوسته در کار آفرینش زیبایی‌ها و نمایاندن آن به مردم است. او خداوند سبحان را جمال مطلق و خالق همه زیبایی‌ها می‌شناسد و جهان را جلوه‌ای از جمال خالق یکتا می‌داند.

هنر یکی از مواد مورد مطالعه دانش‌آموزان در دوره ابتدایی است که در جدول مواد درسی، دو ساعت در هفته به آن اختصاص داده شده است. درس هنر می‌تواند با ایجاد فضایی آزاد، به تقویت حواس، استعدادها، خلاقیت و ظرفیت‌های نهفته هوش کودکان کمک کند تا بدین وسیله فطرت پاکشان به خوبی نمایان شود و خصلت‌های نیک آنان پرورش یابد. دانش‌آموزان با انجام دادن فعالیت‌های هنری، خود، جهان و خالق جهان را بهتر می‌شناسند و حس زیبایی‌شناسی و فرصت‌های تصمیم‌گیری خود را توسعه می‌دهند. این فعالیت‌ها حواس، تخیل، هوش و منش‌های تفکر آنها را نیز تقویت می‌کند و استعدادهای درونی و خلاقیتشان را شکوفا می‌سازد.

در حوزه هنر هر یک از انواع هوش در ارتباط با هوش‌های دیگر می‌تواند برای تولید و فهم آثار هنری به کار گرفته شود. در فرایند تولید آثار هنری، احساس، عواطف، تخیل و اندیشه توأم می‌شوند و نتیجه این همراهی محصولی هنری است که فرد تولید می‌کند. برداشت‌های حسی و زیباشناختی انسان در ارتباط با خلقت و محیط اطراف او شکل می‌گیرند؛ یعنی در اینجا فرد از هوش طبیعت‌گرای خویش بهره می‌برد. در نقاشی و کاردستی که بیشتر با اندازه‌ها و تناسبات در فضاهای دوبعدی و سه‌بعدی سروکار دارند، بیشتر از هوش فضایی استفاده می‌شود. در تربیت شنوایی، بیشتر از هوش موسیقایی و در قصه و نمایش، از هوش‌های زبانی - کلامی و حرکتی - جسمانی استفاده می‌شود. برای یافتن قالب مناسب بیان هنری، لازم است فرد به سؤال‌های چرا، به چه وسیله‌ای و چگونه پاسخ گوید. هنگامی که دانش‌آموز تولیدات هنری خود را در معرض دید و قضاوت دیگران می‌گذارد، هوش‌های درون فردی و برون فردی بیشتر مطرح می‌شوند. هنگام اندیشیدن درباره چستی و چرایی هنر، ارتباط آن با زیبایی‌ها و خلقت، قادر و جمال مطلق، هوش وجودگرا فعال‌تر است.

بهتر است درس هنر با ارتباط با طبیعت شروع شود و سپس به رشته‌های نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش بپردازد. دانش‌آموزان در کنار این رشته‌ها با میراث فرهنگی و رشته‌های هنری نیز آشنا می‌شوند.

در ارتباط با طبیعت به دانش‌آموزان کمک خواهد شد تا با مشاهده پدیده‌ها و آثار خلقت در طبیعت، که هنرمندانه در کنار هم قرار گرفته‌اند، جلوه‌های زیبای این مجموعه را درک کنند و به یگانگی حسن و جمال مطلق رهنمون شوند.

در هر پدیده‌ای از طبیعت، زیبایی به گونه‌ای است. انسان چون خلیفه خداست و صفات خداوند در وجودش به ودیعت نهاده شده است، می‌تواند در سطح درک و فهم توانایی‌های خویش، آفریننده و خلاق باشد و جمال بیافریند. گرایش فطری انسان به زیبایی‌ها نه تنها به خلاقیت هنری کمک می‌کند بلکه باعث پاکی، آرامش و تلطیف روح انسان نیز می‌شود. علاوه بر این، انگیزه‌ای برای زیباتر کردن محیط و آراستن آن به نیکی هاست.

دانش‌آموزان دوره ابتدایی از آنجا که به فطرت الهی خود نزدیک‌ترند، این صفات را بهتر بروز می‌دهند و آثار زیباتر و جذاب‌تری می‌آفرینند. آنها با مشاهده محیط اطراف خود، شنیدن قصه‌ها و... دنیایی را در خیال خود می‌سازند. فعالیت‌های

هنری فرصت مناسبی برای نشان دادن این دنیای خیالی است.

فعالیت‌های هنری علاوه بر آنکه اساس توسعه فردی و رشد متعادل شخصیت (شناختی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی) هستند، دانش‌آموزان را در برقراری ارتباط و کنترل عواطف خود توانا می‌سازند. این‌گونه فعالیت‌ها، قلب و ذهن را پرورش می‌دهند، قدرت یادگیری و حافظه را تقویت می‌کنند و دانش‌آموزان را قادر می‌سازند تا در فرصت‌های مختلف یادگیری، شناخت و تجربه‌های مفید خویش را در کنار هم قرار دهند، سازماندهی کنند و به فهم و درک کامل‌تری نائل آیند. فعالیت‌های هنری زمینه مناسبی برای تجربه‌های موفق در فرایند کار هستند. در این فرایند، فرد با آگاهی از توانایی‌های خود به اعتماد به نفس بیشتری دست می‌یابد و این نیز می‌تواند زمینه تلاش بیشتر و موفقیت در امور دیگر را فراهم آورد.

بنابراین، می‌توان گفت که هنر، ظرفیت‌های فراوانی برای رشد مهارت‌های فرایندی دانش‌آموزان در اختیار معلم قرار می‌دهد. معلم با طراحی آموزشی مناسب برای ساعت درس هنر می‌تواند از قابلیت‌های مختلف این درس بهره‌گیرد. علاوه بر این هنر به عنوان یک فرایند درسی توان آن را دارد که محور ساماندهی آموزش در دوره ابتدایی باشد؛ زیرا همه معلمان این دوره برای درس‌های مختلف از هنرهایی مثل نقاشی، کاردستی، شعر و سرود، قصه و نمایش استفاده می‌کنند.

فصل دوم

آشنایی با برنامهٔ درسی هنر دورهٔ ابتدایی

دیدگاهی کلی است که بر سراسر برنامه حاکم است و مانند چتری همه عناصر برنامه را پوشش می‌دهد. جهت‌گیری کلی برنامه درسی ملی شکوفایی، تقویت و توسعه فطرت الهی (نظیر خداپرستی، زیبایی دوستی و خلاقیت) است (برنامه درسی ملی: ۳۱). این رویکرد با نگاهی جامع به انسان، زمینه ساز رشد متعادل او در چهار عرصه ارتباط با خدا، خود، خلق و خلقت است.

رویکرد برنامه درسی هنر یا همان تربیت هنری در صدد شکوفایی فطرت دانش‌آموزان از طریق ایجاد محیطی مناسب برای تقویت حواس، تخیل، خلاقیت، ظرفیت‌های نهفته هوش و تفکر و افزایش حساسیت دانش‌آموزان نسبت به ویژگی‌ها و ابعاد زیبایی‌شناختی اشیا و پدیده‌های مختلف است. درس هنر از طریق تربیت هنری در صدد پرورش دادن و شکوفا ساختن قابلیت‌ها و حساسیت‌های هنرمندانه دانش‌آموزان است و به آنها یاد می‌دهد که چگونه ببینند، بشنوند، ارتباط برقرار سازند و در جهت رشد و کمال حرکت کنند. در تربیت هنری علاوه بر ایجاد شرایط لازم برای رشد خلاقیت و تخیل کودکان، آشنا کردن آنها با شیوه‌های بیان و ابراز هنرمندانه، طراحی و اجرای هنری، کسب آگاهی از هنر و تاریخ آن، قدردانی از هنرمندان و آثار هنری و ارزشمند شمردن آنها مورد توجه قرار گرفته است.

تربیت هنری را به پنج موضوع کلی می‌توان تفکیک کرد: ۱- ارتباط با طبیعت، ۲- زیبایی‌شناسی، ۳- تولید محصول هنری، ۴- آشنایی با میراث فرهنگی و تاریخ هنر ایران، ۵- نقد هنری.

۱- ارتباط با طبیعت: طبیعت با همه اجزا و نشانه‌هایش، برای انسان نهایت کمال و زیبایی و منبع الهام است. هوایی که استنشاق می‌کنیم، آبی که می‌نوشیم، گلی که می‌بویم، پرنده‌ای که در پرواز است، خورشیدی که هر صبح و شام طلوع و غروب می‌کند و... همه و همه از نظامی تبعیت می‌کنند که ما هم جزئی از آن هستیم. این نظم و ارتباط موجودات و عناصر موجود در عالم خلقت نشانه ارزشمند بودن طبیعتی است که همیشه پویاست و در بطن خود نیروی دارد. این نیرو که بر تمامی پدیده‌ها و روابط انسان با آنها حکومت دارد، آن نظم عالی‌ای است که انسان به عنوان جزئی از کل نظام هستی، وابسته به آن و متأثر از آن است. بین انسان و خلقت، تعاملی درونی، پویا و متوازن و ارتباطی پیوسته وجود دارد و این همان نیروی است که در فرهنگ و هنر نیز می‌توان آن را دریافت.

آمیختگی با طبیعت و تأثیرپذیری از آن، در زندگی و آثار انسان هویداست. ساخته‌های بشری از آغاز تاکنون از طبیعت الهام گرفته‌اند. انسان با دقت در محیط پیرامون خود به نکات و ظرایفی دست یافته و توانسته است به اختراعات و ابداعات

تازه‌ای دست یازد. پس، توجه به طبیعت و دقت در مشاهده آن و دیدن آنچه در اطراف ماست، بر یادگیری و تجربه‌های ما تأثیر بسیار مهمی دارد. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

«إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَ فِي الْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (جائیه/۳) به راستی در آسمان‌ها و زمین برای مؤمنان نشانه‌هایی هست.^۱

شناخت پدیده‌های طبیعی و پرورش دقت حواس، زمینه مناسبی برای فعالیت‌های هنری ایجاد می‌کند و ایجاد حساسیت و شناخت در ذهن کودکان، زمینه‌های رشد خلاقیت را فراهم می‌آورد.

در ارتباط با طبیعت باید بتوانیم آنچه را می‌بینیم، درک و خلاصه کرده و اجزای پیچیده آن را حذف کنیم. با تفکر و تعمق در طبیعت می‌توانیم ویژگی‌های محیط اطراف خود را بشناسیم و فقط ظاهر آن را ملاک قرار ندهیم. واقعیت طبیعت نه در ظاهر آن، بلکه در باطنش نهفته است. برای آنکه بتوانیم به باطن طبیعت پی ببریم، باید با طبیعت آشنا شویم، با آن ارتباطی حسی برقرار کنیم و عواملی را که در زیبایی آن مؤثرند، بشناسیم.

یکی از این عوامل، ارتباط منظم بین اجزاست که وحدت کل را به وجود می‌آورد. چنانچه حکیم ابوعلی سینا در بیان نظم هستی می‌گوید: «جنبه کمیت عناصر ایجاد کثرت می‌کند و جنبه کیفیت آنها همین کثرت را به وحدت باز می‌گرداند.» ذهن ما قادر نیست مجموعه‌ای فاقد نظم را درک کند. پس یکی از اهداف، یافتن نظم است؛ زیرا از این طریق به درک بهتر پدیده‌ها نائل می‌شویم.

علاوه بر این، در خلقت خداوند، قرار گرفتن عوامل بصری در کنار یکدیگر زیبایی می‌آفریند. وجود وزن یا ریتم (مانند حرکت شب و روز و ضربان قلب)، تنوع در گونه‌ها (مانند انواع برگ‌ها و پرندگان)، تضاد (مانند نور با تاریکی)، بافت (مانند زبری و نرمی)، تناسب (مانند کوچکی و بزرگی اندازه‌ها)، شکل (مانند دایره)، ترکیب (مانند قرار گرفتن چند جزء در کنار هم و ساختن یک کل)، تناسب و هماهنگی (مانند رابطه جزء با کل در یک شکل یا نقش) و همچنین تقارن (مانند تکرار یک نقش) از نشانه‌های زیبایی در طبیعت است.

نظم در خلقت را در پدیده‌های مختلف می‌توان دید و توجه دیگران را نیز به آن جلب کرد. با آوردن یک گلدان گیاه سبز یا یک حیوان خانگی به کلاس درس یا حتی با اشاره به انسان به عنوان زیباترین آفریده خداوند، می‌توان کودکان را به شناخت ابعاد گوناگون طبیعت برانگیخت؛ زیرا تمامی مظاهر زیبایی طبیعت را در وجود انسان می‌توان یافت.

فعالیت‌های مناسب هنری که در ارتباط با خلقت‌اند و از آن الهام می‌گیرند، ضمن افزایش حساسیت هنری دانش‌آموزان نسبت به طبیعت و زیبایی‌ها و ویژگی‌های آن، باعث لطافت بیشتر روح آنان خواهد شد. کودکان می‌توانند از عناصری چون

۱- مشاهده، استفاده از تمام حواس برای شناخت یک پدیده است. به بیان دیگر، هر چیزی را که با چشم می‌بینیم، با سایر حواس نیز شناسایی می‌کنیم و از تجربه‌های قبلی هم در شناخت آن کمک می‌گیریم.

۲- «و جعلنا الليل والنهار آيتين فمحونا آية الليل وجعلنا آية النهار مبصرة» (اسراء/۱۲) و شب و روز را دو نشانه قرار دادیم؛ پس آیت شب را محو کردیم و آیت روز را روشنی بخش و نوردهنده چشم گردانیدیم.

«و فی الارض آیات للموقنین» (ذاریات/۲۰) و در زمین، نشانه‌هایی است برای کسانی که یقین آوردند.

«و فی خلقکم و ما بیئت من دابة آیات لقوم یوقنون» (جائیه/۴) و در آفرینش شما و آنچه از جنندگان می‌پراکند، برای مردمی که یقین دارند، نشانه‌هاست.

شکل، رنگ، صدا برای ایجاد ریتم، بافت، تناسب، تعادل، تقارن و دیگر ویژگی‌های طبیعت در آثار هنری خود بهره‌گیرند.^۱

۲- زیبایی‌شناسی: هنر مبتنی بر شناخت و خلق زیبایی است و آفرینش یک اثر زیبای هنری، جز با شناخت مفهوم جمال و زیبایی میسر نمی‌شود. با بیان واقعیت‌های زیبا و بیان زیبای واقعیت‌ها و خلق زیبایی‌هایی که وجود خارجی ندارند، هنر از مرحله تقلید از طبیعت هم فراتر می‌رود.

در خلقت و طبیعت محسوس، ما با هزاران نوع زیبایی روبه‌رو هستیم؛ زیبایی گل‌ها، درخت‌ها، کوه‌ها، آسمانی که بالای سر ماست، سپیده‌دم، طلوع آفتاب و... .

هر یک از حواس، نوعی از زیبایی را درک می‌کند. اساساً مصداق خوب در حس، درک زیبایی توسط آن حس است؛ خوب از منظر حس بینایی، یک منظره زیباست. از منظر حس شنوایی، صدای زیبا، از منظر حس لامسه، لمس کردن بافتی زیبا، از منظر حس چشایی، یک مزه مطبوع و از منظر حس بویایی یک بوی خوش است.

در پاسخ این پرسش که «زیبایی چیست»، تفاوت‌های فرهنگی تأثیر بسزایی دارند اما نکته‌ای که نمی‌توان آن را انکار کرد، این است که یک شیء یا پدیده تا زمانی که نوعی نظم، انسجام، تقارن، توازن، هماهنگی و تناسب بین اجزای آن نباشد، زیبا به نظر نمی‌آید.

انسان خود زیباترین آفریده خداوند است و خداوند، عالم را به زیباترین صورت ممکن آفریده و در آن صورتگری کرده است: «هو الله الخالق الباری المصور له الاسماء الحسنی» (حشر/۲۴)؛ او خدای خالق هستی بخش صورتگر است که بهترین نام‌ها و صفات از آن اوست. به بیان دیگر، او صورت شما را خلق کرد؛ آن هم نه به هر صورتی، بلکه به زیباترین صورت‌ها: «خلق السموات و الارض بالحق و صورکم فاحسن صورکم» (تغابن/۳)؛ یعنی، شما را در بهترین و زیباترین صورتی که برتر از آن ممکن نیست، آفریده است. حال، انسان که خود برترین و زیباترین آفریده خداوند است، به دنبال زیبایی است و هنرمند نیز معانی را در بهترین صورتی که برای او امکان دارد، ایجاد می‌کند.

استاد مرتضی مطهری در کتاب «اهتزاز روح» اشاره کرده است که بیشتر مردم زیبایی محسوس را درک می‌کنند اما زیبایی‌های نامحسوس و معنوی بسیاری نیز وجود دارند که به قوه خیال انسان مربوط می‌شوند.

این‌گونه است که همه هنرها کمال خود را از یک زیبایی آرمانی می‌گیرند؛ این زیبایی از آنچه در طبیعت یافت می‌شود، بالاتر است.

به تعبیری، مفهوم تربیت هنری که به هنر متعهد و خلاق مربوط می‌شود، می‌تواند به فرایند رشد تیزبینی در فرد سرعت بخشد و حساسیت او را نسبت به زیبایی افزایش دهد.

زیبایی‌ها، چه آنها که در نمایشگاه طبیعت‌اند و چه آنها که محصول فکر و ذوق انسانی هستند، از دیدگاه اسلام محبوب و مطلوب‌اند و همه منسوب به خداوند هستند. در قرآن مجید آیه‌های متعددی زیبایی‌ها را به خدا نسبت می‌دهند و حتی محروم ساختن مردم از زیبایی‌ها را نکوهش می‌کنند: «قل من حرم زینة الله التي اخرج لعباده...» (اعراف/۳۲).

خداوند در قرآن مجید زیبایی‌های محسوس و معنوی را تذکر می‌دهد و آنها را در برابر دیدگان سر و جان انسان، به تصویر می‌کشد. بنابراین، آشنا کردن کودکان با زیبایی‌های موجود در خلقت باعث شادی آنها و آماده شدنشان برای

۱- برای آشنایی بیشتر به بخش‌های تربیت شنوایی، نقاشی و کاردستی مراجعه شود.

شناخت زیبایی‌های معنوی و زیبایی مطلق، که همانا ذات حضرت حق است، می‌شود. در نتیجه، کودکان می‌توانند در آثار خود، زیبایی‌ها را بر اساس قوه درک و شناخت خود، نشان دهند.

۳- تولید محصول هنری: انسان به عنوان مظهر خلاقیت و ابداع الهی و به واسطه نیروی تفکر، تخیل و قدرت آفرینندگی خود، ذاتاً به نوآوری علاقه‌مند است. از این رو، تربیت هنری رویکردی است در جهت بروز و رشد این ودیعه الهی. به منظور ایجاد فرصت برای بروز خلاقیت در کودکان باید آنها را در یافتن راه مناسب بیان هنری آزاد گذاشت و از دادن الگوها، نقش‌ها، رنگ‌ها و حرکت‌های از پیش تعیین شده، به آنها اجتناب کرد.

در تربیت هنری، کودکان در فرایند فعالیت‌های هنری با ابزار و مواد رشته‌های گوناگون هنری آشنا می‌شوند و شیوه‌های مقدماتی کاربرد آنها را می‌آموزند اما به کمک تخیل، احساس و تفکر خود، موضوع، ابزار، مواد و شیوه‌ای را انتخاب و مطابق ذوق و سلیقه خود، آثار هنری گوناگونی تولید می‌کنند. نباید انتظار داشت که همیشه این فرایند به تولید و ارائه یک محصول نهایی از پیش تعیین شده ختم شود.

آنها در فرایند فعالیت هنری، راه‌های مناسب‌تری برای بیان احساسات خود کشف می‌کنند و این احساسات را در قالب محصول هنری تازه‌ای ارائه می‌دهند. بدین ترتیب در هر خلاقیت هنری، دانش‌آموزان میان ابزار، اشیا، تفکرات، احساسات و تخیلات خود ارتباطی تازه برقرار می‌سازند و به پدیده‌ها و اشیای پیرامون خود، نگاهی متفاوت پیدا می‌کنند. این‌گونه است که کودکان با انواع صورت‌های دیداری، شنیداری و... خیال‌پردازی می‌کنند و به ابداع و خلق آثاری تازه دست می‌زنند.

خیال‌پردازی یکی از ویژگی‌های کودکان است و آنها در عالم خیال، دنیایی برای خود می‌سازند. هنرمندان بزرگ همواره آرزوی بازگشت به دنیای خیالی دوران کودکی خویش را دارند.

زندگی کودکان بین واقعیت و خیال نوسان دارد. نقش تخیل را در حرف‌ها، بازی‌ها، نقاشی‌ها و کاردهی‌های آنها به خوبی می‌توان دید. این تخیلات که بیانگر نیازها، تمایلات و آرزوها، مشکلات و ناکامی‌های کودکان است، در بروز خلاقیت‌های آنان و کاهش برخی مشکلاتشان نقش مؤثری دارد.

۴- آشنایی با تاریخ هنر ایران: در تربیت هنری، کودکان با فرهنگ و هنر ایرانی آشنا می‌شوند. آنها آثار هنری و تاریخی و نیز آداب و رسوم و سنت‌های پسندیده کشور خود را در قالب آشنایی با میراث فرهنگی و هنری ایران می‌شناسند.^۱ آنچه ما از گذشتگان به ارث می‌بریم، صبغه فرهنگی ندارد و تنها چیزهایی را که فرهنگ و عوامل فرهنگی در ساختار آنها مؤثرند، میراث فرهنگی می‌نامیم. آثار به‌جای مانده از گذشتگان، ارزش‌های فرهنگی و هنری بسیاری دارند. این آثار که «میراث فرهنگی» نامیده می‌شوند، در رشد و تعالی حیات امروز و فردای انسان مفید و عبرت‌آموزند. آثار به‌جا مانده از گذشته، گاه جنبه مادی و ملموس دارند و گاه غیر ملموس و معنوی هستند.

آثار باستانی و اشیایی را که به رغم گذشت سالیان دراز از زمان تولد و شکل‌گیری آنها، به علت وجود مادی، عینی و پایدارشان، هنوز در مقابل دیدگان ما هستند و به جای مانده‌اند، میراث فرهنگی و هنری مادی می‌نامیم. این گروه از آثار و اشیا خود به دو بخش آثار منقول و غیر منقول تقسیم می‌شوند.

بیشتر ارزش‌های تاریخی و هنری با آثار مکتوب، آثار و اشیای تاریخی و هنری، بناها و محوطه‌های باستانی و تاریخی

۱- در دوره‌های بعد «تاریخ هنر» شامل آشنایی با فرهنگ و هنر ایران و جهان خواهد بود.

مرتبط است و آثاری مانند معماری، شهرسازی و... را شامل می‌شود.

علاوه بر آثار ملموس و مادی، میراث فرهنگی غیرملموس و معنوی هم بسیار اهمیت دارد. این آثار، گرچه وجود خارجی ندارند، جلوه‌های مادی‌شان درک‌شدنی و در دسترس است؛ مانند: زبان، باورها، اعتقادات، قصه‌ها و آداب و رسوم. بنابراین، هنگامی که از میراث فرهنگی صحبت می‌شود، تنها، آثار و اشیای قدیمی موجود در خانه‌ها یا موزه‌ها مد نظر نیست. میراث فرهنگی شامل تمامی تفکرات، اعتقادات، آداب و رسوم، زبان و هنر در طی زمان است و حتی انسان‌ها را که حامل دانش و فرهنگ موروثی نیاکان خود هستند و در طول زمان آنها را محفوظ داشته و به کمال رسانده‌اند، شامل می‌شود.

میراث فرهنگی که گنجینه‌ای از دانش‌ها، مهارت‌ها، فنون، عواطف، زیبایی‌ها و هنرهاست، می‌تواند الهام بخش اندیشه و کار هنری ما و آیندگانمان باشد و نیز، به ما در رسیدن به ایده‌ها و آثار جدید علمی و هنری کمک کند.

۵- نقد هنری: در فرهنگ‌نامه ادبی فارسی آمده است که نقد در لغت به معنای جدا کردن سره از ناسره و شناخت خوب از بد است و در اصطلاح ادبی، فنی است که به توصیف و تجزیه و تحلیل آثار ادبی و هنری و سنجش جنبه‌های کمی و کیفی و ماهوی آنها می‌پردازد. هدف نهایی نقد، داوری کردن یا دادن معیارهایی برای داوری است. منتقد علاوه بر سنجش ارزش‌ها و عیب‌های اثر، نکته‌های نهفته و ناگفته آن را بیان می‌کند و توضیح می‌دهد و از این نظر، در پرورش ذوق و سلیقه هنرمند و هنردوست یا خواننده مؤثر است.

در دوره ابتدایی در پایان هر فعالیت هنری، لازم است کودکان را تشویق کنیم تا فعالیت و اثر هنری خود و دانش‌آموزان دیگر را توصیف کنند و توضیحاتی برای بهتر شدن آن اثر هنری بدهند. به این ترتیب، مقدمات آشنایی با نقد و تجزیه و تحلیل هنری فراهم می‌شود.

بنابراین، توصیف و توضیح فعالیت هنری انجام شده یا محصول ارائه شده در این برنامه بسیار مهم است. دانش‌آموز فعالیت هنری یا محصول ارائه شده را توضیح می‌دهد و معلم در صورت لزوم می‌تواند در بیان موضوع به او کمک کند. توصیف موضوع کار عملی و نیز شیوه اجرای آن توسط دانش‌آموز، مهم‌ترین بخش ورود به حوزه نقد هنری است. در این مرحله از نقد هنری، مهم‌ترین موضوع این است که بیش از هر چیز، نکته‌های مثبت و پسندیده فعالیت‌ها و آثار هنری دانش‌آموزان مورد تشویق قرار گیرد.

اصول حاکم بر سازماندهی محتوا

در طراحی و تدوین برنامه درسی هنر، هشت اصل مورد توجه قرار گرفته است. این اصول به شرح زیر تعریف شده‌اند.

۱- برخورداری درس هنر از جایگاهی مستقل و تعریف شده؛ درس هنری یکی از مواد درسی دوره ابتدایی است و معلم به تناسب شرایط کلاس و مدرسه خود، برنامه این ساعت‌ها را تنظیم می‌کند.

۲- جامعیت محتوایی؛ درس هنر از تنوع برخوردار است. در این درس رشته‌های نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش در کنار هم قرار گرفته‌اند. اگرچه این رشته‌ها از یکدیگر متمایز و با هم متفاوت‌اند، و مبانی خاص و کارکردهای منحصر به فردی دارند، ویژگی مشترک همه آنها زیبایی است.

انتخاب و سازماندهی فعالیت‌های هنری به گونه‌ای است که زمینه‌ساز مساعدی برای تجربه‌های مستقیم و دست اول در هر رشته و بهره‌گیری از مواهب و آثار آن را، با در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی و محیطی دانش‌آموزان، فراهم می‌آورد و دانش‌آموزان را ضمن انجام دادن فعالیت‌های مربوط به هر رشته، با میراث فرهنگی و هنری خود آشنا می‌کند.

۳- انعطاف‌پذیری: محتوای درس هنر می‌تواند با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی، تنوع قومی و فرهنگی هر منطقه از ایران و هنرهای بومی مناطق مختلف متنوع باشد. از آنجا که ویژگی‌های معلم‌ها، دانش‌آموزان و کلاس‌های درس و مدارس در همه جا یکسان نیستند، لازم نیست بخش‌هایی که تحت عنوان فعالیت‌های یادگیری هنری در رشته‌های هنری تنظیم شده‌اند، مو به مو اجرا شوند. معلم با توجه به امکانات، وسایل، ابزار و مواد در دسترس، خواسته‌ها و توانایی‌های دانش‌آموزان و فضای کلاس و مدرسه و با در نظر داشتن رویکرد، اهداف و حفظ اصول برنامه می‌تواند طراحی آموزشی^۱ هر جلسه درس را انجام دهد.

بنابراین، اگرچه ایجاد فرصت‌های متعدد برای فعالیت‌های هنری و تشویق دانش‌آموزان به مشارکت جدی در همه فعالیت‌های یادگیری، زمینه را برای رشد هوش‌های چندگانه آنان فراهم می‌آورد، اعتماد به نفس را در آنان تقویت می‌کند و آنها را یاری می‌دهد تا توانایی‌های خود را بشناسند و رشد دهند و در فرایند تولید آثار هنری موفق شوند؛ به این معنا نیست که دانش‌آموز مجبور است کاری را که دوست ندارد، انجام دهد. او در انتخاب موضوع فعالیت، وسایل، ابزار و مواد، چگونگی طی کردن فرایند فعالیت هنری، محل نشستن، انتخاب شریک و... نسبتاً آزاد است و در قبال این آزادی، مسئول انجام دادن به موقع فعالیت‌هایش است. لازم است معلم در تصمیم‌گیری و شناخت مسئولیت‌ها به او کمک کند و همواره پاسخ‌گوی پرسش‌هایش باشد. این آزادی و حق انتخاب دانش‌آموزان شور و هیجان لازم برای انجام دادن فعالیت و حفظ نظم و انضباط را در آنها ایجاد می‌کند و بچه‌ها با کسب تجربه‌های آن می‌توانند هنرمندانه زندگی کردن را یاد بگیرند.

۴- کودک محوری؛ دانش‌آموزان به طور فطری فعال و جست‌وجوگرند و بر این اساس، برنامه‌درسی هنر بر فعالیت دانش‌آموزان تمرکز دارد. معلم باید شرایطی را فراهم آورد تا دانش‌آموزان مهارت‌های حسی، حرکتی، بیانی و قدرت تخیل و تفکر خود را طی فرایند فعالیت هنری و تولید آن کشف و بیان کنند. معلم با مشاهده رفتار دانش‌آموزان در کلاس و خارج از آن، از علایق، تمایلات و تجربیات آنها آگاه خواهد شد و در نتیجه، خواهد توانست برای هر جلسه درس هنر برنامه‌ای کامل و متناسب با دانش‌آموزان خود طراحی و اجرا کند؛ به طوری که دانش‌آموزان قادر به انجام دادن آن باشند و احساس آزادی و حق انتخاب خود را در آن تجربه کنند.

۵- پرورش خلاقیت؛ خالق مطلق خداوند است که همه چیز را در زیباترین شکل خلق کرده و همه هستی تجلی وجود اوست. خداوند انسان را از همه موجودات زیباتر آفریده است، از روح خود در او دمیده، صفات خود را در او به ودیعه نهاده، کلمات را به او آموخته، امانتی را به او داده و او را جانشین خود بر روی زمین قرار داده است. پس هر انسانی ظرفیت رسیدن به کمال مطلوب را، که همان جانشینی خدا بر زمین است، داراست و به طور نسبی قادر به انجام دادن کارهای خلاق است.^۲

۱- به بخش طراحی آموزشی ص ۱۶۷ مراجعه شود.

۲- آیه ۱۹ سوره بقره: و اذ قال ربک للملائکه انی جاعل فی الارض خلیفه...

«خلاقیت را تولید یک ایده یا محصولی نو تعریف کرده‌اند. عناصر خلاقیت نیز دو گونه‌اند؛ برخی از آنها ژنتیکی و برخی نیز اکتسابی یا محیطی و اجتماعی‌اند. کودکان در سنین مختلف انواع متفاوتی از رفتارهای خلاق را نشان می‌دهند اما به طور کلی، می‌توان گفت فضایی که کودکان در آن خلاقیت خود را بروز می‌دهند و میزان خلاقیتی که از خود نشان می‌دهند، به آموزش، تجربه و سطح پرورش فکری و جسمی آنها بستگی دارد.

کودکان از انواع هوش برخوردارند. بنابراین، هوش همراه با آموزش مناسب و کسب تجربه، مهارت‌های لازم برای خلاق بودن را در اختیار آنان قرار می‌دهد. «بزرگ‌ترین کمک معلم در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان، کمک به آنها برای یافتن عوامل مؤثر بر خلاقیت و گسترش آنهاست. این عوامل عبارت‌اند از: «توانایی‌های فردی، کسب مهارت‌های انجام کار، انگیزهٔ درونی، تفکر خلاق و فضای شاد» (ترزا آمابلی، ۱۳۷۷).

۶- تلفیق رشته‌های هنری؛ در طبیعت، رنگ‌ها، شکل‌ها، صداها، حجم‌ها، اندازه‌ها، حرکت‌ها و... با چنان هماهنگی و نظم زیبایی درهم آمیخته‌اند که نمی‌توان آنها را جدا از هم درک کرد. در کلاس هنر نیز مجموعه‌ای از فعالیت‌های رشته‌های مختلف هنری باید به گونه‌ای طراحی شوند که یکدیگر را تکمیل کرده و در کنار هم زیباتر، لذت بخش‌تر، مؤثرتر و با معنای جلوه کنند.

۷- یادگیری مشارکتی؛ دانش‌آموزان از طریق مشارکت فعال در تجربه‌های هنری، با حوزه‌های مفهومی و مهارتی بسیاری مواجه و آشنا می‌شوند و آنها را یاد می‌گیرند. برای جلب مشارکت دانش‌آموزان باید علاقه، استعداد و نیاز آنان را در نظر گرفت و به آنها مسئولیت داد تا در برنامه‌ریزی ساعت درس هنر سهم باشند و اجرای برنامه‌ها و حتی طراحی مقررات و اجرای نظم کلاس را بر عهده گیرند.

فعالیت‌های هنری با حواس، تخیل، تفکر و عواطف دانش‌آموزان ارتباط بسیار نزدیکی دارند. بیان هنری، ابراز عواطف درونی است؛ بنابراین، اگرچه بهتر است بعضی از فعالیت‌های هنری به صورت فردی انجام شوند تا هر یک از دانش‌آموزان، فرصت تجربهٔ توانایی‌ها و مهارت‌ها، نشان دادن عواطف و هیجانات و بیان احساسات خود را به طور مستقل داشته باشند اما دانش‌آموزان در جریان همین فعالیت‌های فردی نیز به گونه‌های مختلف می‌توانند با هم مشارکت کنند. معلم نیز می‌تواند آنها را تشویق کند که برای انتخاب موضوع فعالیت‌های خود، با هم به گفت‌وگو و مشورت پردازند و در توسعهٔ ایده‌های یکدیگر، به هم کمک کنند. آنها حتی با مشاهدهٔ آثار هنری یکدیگر، دیدن تصاویر مرتبط با موضوع کار یا مشاهدهٔ آثار هنری در نمایشگاه‌ها و موزه‌ها می‌توانند ایده بگیرند و از ابزار، وسایل و مواد در دسترس نیز با هم استفاده کنند. در این تعامل، رشد عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان بهتر صورت می‌گیرد.

در مورد فعالیت‌های گروهی لازم است آزادی و حق انتخاب شریک برای دانش‌آموزان محترم شمرده شود. تشکیل گروه و تعیین موضوع فعالیت و تقسیم مسئولیت بر عهدهٔ اعضای گروه است و معلم بر مشارکت فعال همهٔ آنها نظارت می‌کند. لازم است گروه یک نماینده داشته باشد که اثر تولید شده را ارائه کند و چگونگی تهیهٔ آن را گزارش دهد. پس از تولید اثر هنری نیز بچه‌ها در گروه‌های بزرگ یا کوچک به مشاهده، بررسی و توصیف آثار پردازند و هرکس، علاوه بر اینکه کار خود را برای دیگران توضیح می‌دهد، دربارهٔ کاری که دوستانش انجام داده‌اند، اظهار نظر کند.

۸- پویایی و استمرار؛ اصل انعطاف‌پذیری به عنوان عامل درونی بر پویایی و استمرار برنامه‌درسی مؤثر است. تحولات، نوآوری‌های هنری و فناوری‌های نوین در روش‌های تولید هنری نیز در گذر زمان به عنوان عوامل بیرونی بر این برنامه تأثیر می‌گذارند. مجموعه این عوامل، بازنگری در برنامه و روز آمد شدن آن را توسط برنامه‌ریزان به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تبدیل می‌کند.

اهداف برنامه‌درسی هنر

در برنامه‌درسی ملی برای آنکه دست‌یابی به هدف غایی شکوفایی فطرت و رسیدن به حیات طیبه، هرچه آسان‌تر شود، پنج عنصر تفکر و تعقل، ایمان و باور، علم، کار و عمل و مجاهدت، و اخلاق مورد تأکید قرار گرفته‌اند. این عناصر از ارکان اصلی الگوی هدف‌گذاری برنامه‌مذکور نیز بوده‌اند.

اهداف تفصیلی برنامه‌درسی هنر به عنوان یکی از یازده حوزه یادگیری، همسو با برنامه‌درسی ملی در پایه‌های چهارم و پنجم دوره ابتدایی عبارت‌اند از:

۱- توانایی ارتباط با خلقت

۲- پرورش روحیه زیبایی‌شناسی

۳- توانایی تولید محصول هنری

۴- آشنایی با میراث فرهنگی

۵- توانایی نقد هنری.

اهداف جزئی

- آشنایی با خلقت به عنوان منبع الهام‌آفرینش‌های هنری
- آشنایی با رشته‌های هنری
- آشنایی با میراث فرهنگی و هنری ایران
- آشنایی مقدماتی با ابزار و مواد هریک از رشته‌های هنری
- توسعه مهارت‌های حسی
- توسعه مهارت‌های گفتاری
- توسعه مهارت‌های حرکتی برای به‌کارگیری مواد، ابزار و فنون ساده هنری
- توسعه قابلیت‌های تفکر
- توانایی ابراز افکار و احساسات به زبان هنری
- توسعه مهارت‌های اجتماعی
- توجه به زیبایی‌ها و خالق آنها و پرورش حس زیبایی‌شناسی
- توجه به توانایی‌های خود و کسب اعتماد به نفس
- علاقه به کاوشگری و کسب تجربه در رشته‌های مختلف هنری
- توجه به حفظ آثار هنری و میراث فرهنگی
- تمایل به برقراری ارتباط و مشارکت در فعالیت‌های گروهی
- تمایل به ابراز افکار و احساسات با بیان هنری.

اهداف پایه ششم: از آنجا که هنر دارای کارکرد اولیه و ثانویه است، اهداف برنامه درسی هنر در پایه ششم همسو با اهداف کلی دوره ابتدایی و با توجه به کارکرد اولیه و ثانویه آنها تهیه و تدوین شده است. اهداف ویژه برنامه درسی هنر در پایه ششم با توجه به هر دو نوع کارکرد عبارتند از:

۱- تربیت عقلانی و تقویت تفکر

- از آثار موجود در خلقت برای تولید آثار هنری الهام می‌گیرد.
- توانایی مشاهده را دارد.
- از قوه تخیل خود استفاده می‌کند.
- انسان را به عنوان زیباترین و کامل‌ترین مخلوق خداوند و اشرف مخلوقات می‌شناسد.
- آثار هنری را نقد می‌کند.
- برای بیان افکار و احساسات خود در قالب فعالیت‌ها و محصولات هنری از خلاقیت استفاده می‌کند.
- استعداد های هنری خود را می‌شناسد.
- به اهمیت تفکر پی می‌برد.

۲- تعمیق باور به ارزشمندی نهاد خانواده، وطن، فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی و ارج نهادن به میراث فرهنگی،

قانون، صداقت و پاکی

- با فرهنگ و آداب و رسوم جامعه آشناست؛
- با برخی از هنرهای ایرانی - اسلامی آشناست؛
- به تجارب و دستاوردهای فرهنگی و هنری دیگران احترام می‌گذارد؛
- به میراث فرهنگی کشور و حفظ آن علاقه‌مند است؛
- ارزشمندی رشته‌های مختلف هنری را باور دارد؛
- از مشاهده آثار هنری دیگران لذت می‌برد.

۳- تقویت باور به هدفمندی خلقت و آیه بودن آن، ارزشمند شمردن مخلوقات و درک قوانین و زیبایی

- طبیعت و موجودات را به عنوان آثار خلقت الهی می‌شناسد؛
- زیبایی‌های خلقت و مخلوقات الهی را درک می‌کند؛
- در حفظ و نگهداری طبیعت و محیط زیست می‌کوشد؛
- خلقت و جلوه‌های زیبای آن را دوست دارد؛
- به انسان به عنوان اشرف مخلوقات خداوند احترام می‌گذارد.

۴- آشنایی با آداب و مهارت‌های زندگی و به کارگیری آنها

- توانایی کار کردن با گروه و تعامل با دیگران را دارد؛
- توانایی تصمیم‌گیری برای رسیدن به نتایج مورد نظر را دارد؛
- هم‌نوعان خود را دوست دارد.

۵- آشنایی با تأثیر کار و تلاش در پیشرفت کشور، مشاغل و فرایندهای اقتصادی در محیط کار

- مشاغل و رشته‌های مختلف هنری را می‌شناسد.

۶- توانایی به کارگیری مهارت‌های اصلی زبان و خواندن متون زبان فارسی

- توانایی بیان افکار و احساسات خود را در قالب قصه و نمایش (مکتوب و شفاهی) دارد.
- توانایی استفاده از مهارت‌های گفتاری را دارد.

۷- توانایی به کارگیری مفاهیم و مهارت‌های پایه ریاضی برای حل مسائل روزمره زندگی

- تناسب و تقارن را در ساخت محصولات هنری رعایت می‌کند.

۸- نگرش‌ها و مهارت‌های پایه در خلق آثار فرهنگی - هنری با رویکرد تربیت هنری

- از مهارت‌های حسی خود درست استفاده می‌کند؛
- توانایی بیان افکار و احساسات خود را در قالب تولیدات هنری دارد؛
- عناصر زیبایی‌شناختی را در محیط پیرامون خود به کار می‌گیرد؛
- در تولید آثار هنری به توانایی‌های خود توجه دارد؛
- به تولید آثار هنری علاقه دارد.

۹- شناخت و کاربرد روش‌ها، مواد و ابزارهای علمی و فناوریانه در یادگیری و زندگی روزمره

- توانایی کاربرد و نگهداری ابزار و مواد مناسب هر یک از رشته‌های هنری را دارد.
- از فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات استفاده می‌کند.

در برنامه درسی هنر دوره ابتدایی رشته‌های گوناگون هنری گنجانده شده است تا دانش‌آموزان با توجه به استعدادها و شرایط محیطی خود، بتوانند در عرصه‌های مختلف هنری فعالیت داشته باشند. در بخش دوم، محتوای این برنامه به تفصیل آمده است.

توصیه‌هایی به معلمان برای اجرای هر چه بهتر برنامه هنر در کلاس

۱- خلاقیت کودکان محدودهای ندارد. ابتکار عمل، ایجاد تغییرات دلخواه در برنامه و فرارفتن از برنامه کلاس، طبیعی است و از به وجود آمدن فضای مناسب برای بروز خلاقیت، حکایت دارد. موضوع کار یا فعالیت ارائه شده نیز بهانه‌ای برای بروز فعالیت است. اجازه فعالیت آزاد هنری را به دانش‌آموزان بدهید و در عین حال، به رویکرد، اصول و اهداف برنامه توجه داشته باشید.

۲- درک هنری از تجربه‌های هنری ناشی می‌شود. بررسی آثار کودکان، گفت‌وگو درباره آنها، نمایش دادن آثار هنری مختلف در کلاس و اجرای فعالیت‌های هنری با هدایت و رهبری شما به عنوان معلمی هوشیار، به شکل‌گیری دانش و نگرش لازم برای درک آثار هنری در کودکان کمک می‌کند. همچنین، مشاهده آثار هنری در موزه‌ها و اماکن هنری و محوطه‌های تاریخی، دیدار و گفت‌وگو با هنرمندان فرصت‌های مناسبی برای کسب تجارب هنری است.

۳- اگر بعضی از دانش‌آموزان به برنامه خاصی علاقه نشان نمی‌دهند، نباید اصرار داشته باشید که حتماً آن فعالیت را انجام دهند بلکه زمینه انجام دادن فعالیت‌های دیگر را فراهم آورید تا این قبیل دانش‌آموزان احساس موفقیت کنند و اشتیاق به انجام دادن فعالیت‌های بعدی، در آنها ایجاد شود.

۴- تنظیم وقت برای اجرای فعالیت‌های هنری مسئله مهمی است. هیچ‌گاه دانش‌آموزان نباید احساس کنند که به شتاب واداشته شده‌اند. برای صرفه‌جویی در وقت، توزیع، جمع‌آوری و نگهداری وسایل، جمع‌آوری و نمایش کارها، نظم و نظافت کلاس را بر عهده دانش‌آموزان بگذارید تا بتوانید زمان مورد نیاز برای کارها را تنظیم کنید. برای اجرای بعضی از فعالیت‌ها که طولانی هستند، دو ساعت هنر را پشت سر هم در یک روز قرار دهید. برای اجرای فعالیت‌های تلفیقی نیز چند هفته متوالی را اختصاص دهید.

۵- در شروع کلاس، موضوع فعالیت هنری آن جلسه را طرح کنید و فضای مناسبی برای گفت‌وگو به وجود آورید تا دانش‌آموزان ایده‌های خود را مطرح کنند و درباره آنچه از موضوع برنامه فهمیده‌اند، به گفت‌وگو بپردازند. اگر همه مباحث را شرح دهید و مثال یا پیشنهاد را جایگزین توصیف مسئله کنید، خلاقیت دانش‌آموزان را از بین می‌برید.

۶- با استفاده از منابع مختلف، مانند گردش در طبیعت، مشاهده نمونه‌های طبیعی در کلاس، بازدید از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها و کارگاه‌های هنری، نمایش عکس و اسلاید و فیلم، شناخت دانش‌آموزان را از هر موضوع کامل کنید و دید آنها را نسبت به برنامه وسعت دهید. در هر فرصت، ارزش فعالیت‌های منحصر به فرد هنری را به دانش‌آموزان گوشزد کنید تا آنها با استفاده از تخیل و ذهن خود، از وابستگی به طرح‌های کلیشه‌ای، قراردادی و تکراری و یکنواخت رها شوند و با تکیه بر استعداد و خلاقیت خود، اعتماد به نفس پیدا کنند.

۷- در کار گروهی دو نفری یا چند نفری، ایجاد ارتباط دوستانه در دست‌یابی به نتیجه بهتر، تأثیر چشم‌گیری دارد. بچه‌ها کار گروهی را در سال‌های پیش تجربه کرده‌اند، طی آن به نقش دیگران پی برده و همکاری و هماهنگی و مشورت را یاد گرفته‌اند و اهمیت آن را دریافته‌اند. گروه‌بندی دانش‌آموزان را با نظر خودشان انجام دهید و به آنها فرصت تجربه‌های عمیق‌تر از تلاش و مشارکت برای رسیدن به یک هدف را بدهید.

۸- در پایان هر جلسه، چند دقیقه را به ارزشیابی فعالیت‌ها اختصاص دهید؛ به این ترتیب، هر دانش‌آموز پس از انجام دادن فعالیت، کار خویش را به نمایش می‌گذارد. دانش‌آموزان همه نمونه‌ها را می‌بینند و در مورد آنها گفت‌وگو می‌کنند. آنها یاد می‌گیرند که درباره کار خود و هم‌کلاسی‌هایشان اظهار نظر کنند تا نکته‌های مثبت کارها آشکار شود، اطراف خود را خوب مشاهده و اشیاء و پدیده‌های تازه‌ای را کشف کنند، روش‌های تازه‌ای برای اجرا بیابند و به تدریج، هر چه را در ذهن تجسم می‌کنند، به راحتی به اجرا درآورند و به این ترتیب، فرایند و محصول هنری خود را بهبود بخشند.

۹- از والدین بخواهید ضمن ایجاد فضایی محبت‌آمیز و گرم در خانه، تجربه‌های مفید خود را در قالب خاطرات یا قصه‌هایی، در اختیار فرزندان خویش قرار دهند تا زمینه‌ای برای شکوفایی خلاقیت آنها باشد. آنها را توجیه کنید تا کارهای هنری فرزندان خود را با همان دید کودکانه و متناسب با توانایی‌ها و ذوق کودکانه بنگرند و در هیچ موردی، آنها را سرزنش و توبیخ یا حتی تشویق بی‌مورد نکنند؛ والدین باید بدانند که کودکان با تخیلات و ایده‌آل‌هایشان زندگی می‌کنند.

۱۰- از والدین بخواهید که به فرزندانشان در تهیه مواد و ابزار و وسایل لازم برای انجام دادن فعالیت‌های هنری کمک کنند. این وسایل، بسیار ساده‌اند و لازم است مطابق دستور کار هر جلسه، تهیه شوند. انواع مواد رنگین و کاغذ و مقوا، قوطی مقوایی خالی، چسب، کاغذهای باطله، نوارها و نخ‌های رنگین، از جمله این وسایل‌اند. همچنین، لازم است لباس مناسبی در اختیار کودکان قرار دهند تا در ساعت درس هنر برای محافظت از لباس مدرسه، آن را بپوشند. در ضمن، والدین باید فرزندان خود را به رعایت بهداشت، ایمنی و نظافت تشویق کنند.

بخش دوم

محتوای برنامه درسی هنر

فصل اول

ارتباط با طبیعت

الف) دانستنی‌های معلم

طبیعت جزئی از خلقت است. دانش‌آموزان دوره ابتدایی برای شناخت جهان، به مشاهده پدیده‌ها نیاز دارند. از این رو، در برنامه هنر دوره ابتدایی ارتباط با طبیعت، زیربنای فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان است. شناخت کودکان از طبیعت و حساسیت آنها نسبت به پدیده‌های مختلف به آموزش مفاهیم هنری کمک می‌کند. معلم به دانش‌آموزان می‌آموزد تا به جست‌وجو و کشف ویژگی‌های طبیعت بپردازند. تأکید برنامه از پایه اول تا سوم ابتدایی بر شناخت الفبای^۱ طبیعت است. در پایه‌های چهارم و پنجم و ششم ابتدایی، دانش‌آموزان قواعد ترکیب^۲ الفبا را یاد می‌گیرند. راهنمایی و هدایت آنان برای جست‌وجو در طبیعت و مشاهده دقیق‌تر، شناخت پدیده‌ها و استفاده از آنها در فعالیت‌های هنری به عهده معلم است. طبیعت بهترین مکان برای آموزش الفبا یا مبانی و قواعد انواع هنرهاست. در پایه‌های اول تا سوم، دانش‌آموزان بیشتر با مفاهیم نقطه، خط و سطح آشنا شده‌اند. از پایه چهارم، آنها علاوه بر اینکه این مفاهیم را به صورت عمیق‌تر و گسترده‌تر، درک خواهند کرد، با مفهوم حجم نیز آشنا خواهند شد.

ب) فعالیت‌های یاددهی — یادگیری دانش‌آموزان

۱- عناصر طبیعت

فعالیت‌ها: در برنامه ارتباط با طبیعت، از کودکان بخواهید فضای باز طبیعت را با فضای بسته (مانند فضای کلاس درس) مقایسه کنند. آنها را به مشاهده دقیق و توجه به نور، صدا، حرکت، شکل، رنگ و بافت پدیده‌ها تشویق کنید و ضمن بررسی تنوع پدیده‌های طبیعی، در مورد آنها گفت‌وگو کنند. سپس بحث را به بررسی یک نمونه طبیعی و ویژگی‌های آن هدایت کنید. برای مثال، مشاهده یک درخت از کل به جزء؛ به نحوی که ابتدا به شکل کلی درخت، سپس به تنه و بخش شاخ و برگ آن توجه کنند. در مرحله بعد، به بررسی جزئیاتی مانند شاخه‌ها، برگ‌ها، پوست تنه درخت و رنگ و اندازه آنها بپردازند. صدایی که در اثر وزش باد در میان برگ‌ها ایجاد می‌شود، حرکت شاخه‌ها و برگ‌های درختان، نقطه‌های نورانی که لابه‌لای برگ‌ها دیده می‌شود، سایه‌هایی که روی زمین ایجاد می‌شود و... نکاتی هستند که می‌توان توجه کودکان را به آنها جلب کرد. با توجه به موقعیت هر منطقه و نمونه‌های طبیعی موجود، این مراحل را روی یک نمونه طبیعی اجرا کنید و سپس از دانش‌آموزان بخواهید نتایج مشاهدات خود را پس از بحث در گروه، به صورت خاطره بنویسند.

۱- الفبای طبیعت شامل نقطه، خط، شکل (سطح و حجم)، رنگ، بافت و... که همان مبانی هنرهای تجسمی است.

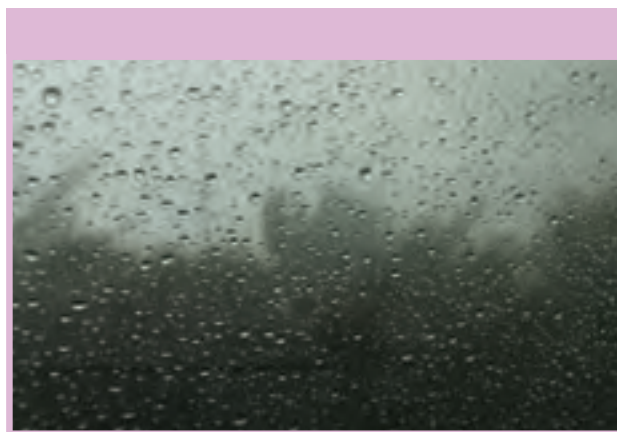
۲- قواعد ترکیب الفبا مانند تناسب، تعادل و تقارن، روش‌های ایجاد هماهنگی میان اشکال، رنگ‌ها و بافت‌ها هستند.

۲- الفبای طبیعت (الفبای هنرها)

با انجام دادن فعالیت مقدماتی صفحه قبل، دانش‌آموزان برای شناخت الفبای هنرها آماده می‌شوند. توجه داشته باشید که الفبای تصویر شامل هفت عنصر^۱ است که در دوره ابتدایی و متناسب با ویژگی‌های یادگیری کودکان در قالب الفبای پنج‌گانه شامل نقطه، خط، شکل (سطح و حجم)، پوشش پدیده‌ها رنگ و بافت خلاصه شده‌اند^۲.

نقطه: کوچک‌ترین عنصری که در طبیعت وجود دارد و به چشم دیده می‌شود.

فعالیت‌ها: برای این بخش نیز از نمونه‌های طبیعی استفاده کنید. برای مثال، دانش‌آموزان می‌توانند یک برگ را جلوی نور بگیرند و کوچک‌ترین چیزی را که می‌بینند، نام ببرند. نقطه‌های نورانی روی برگ‌ها، آنها را با مفهوم نقطه - که اولین عنصر بصری است - آشنا می‌کند. کودکان انواع نقطه‌ها را در طبیعت می‌شناسند؛ مانند دانه‌های شن، سنگ ریزه‌ها، قطره‌های باران، خال‌های بال پروانه و ستاره‌های آسمان. آنها را تشویق کنید در مورد تنوع نقطه‌ها، نقطه‌هایی که می‌شناسند یا آنچه در طبیعت می‌بینند، گفت‌وگو کنند.

از دانش‌آموزان بخواهید ویژگی‌های مختلف نقطه‌ها را بررسی کنند و ببینند که شکل دانه‌های شن با قطره‌های باران، حبه‌های انگور یا ستاره‌های آسمان متفاوت است. بسیاری از نقطه‌های طبیعی در حقیقت حجم‌های بزرگی هستند که از فاصله دور به شکل نقطه به نظر می‌رسند؛ مانند ستارگان یا ماه شب چهارده. همچنین، یک دشت پر از گل به صورت مجموعه‌ای از نقاط رنگین دیده می‌شود. گاه نقطه‌هایی که در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند، شکل‌های تازه‌ای را می‌سازند؛ مانند دانه‌های انگور که خوشه انگور را تشکیل می‌دهند یا مجموعه برگ‌هایی که حجم سبز درخت را تشکیل می‌دهند.

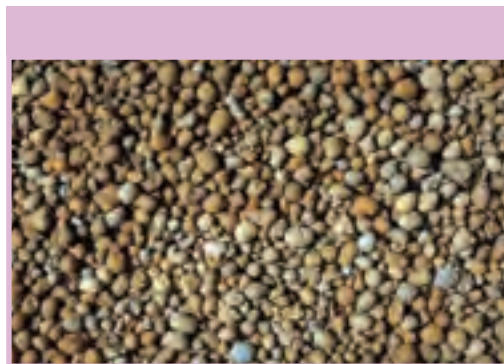
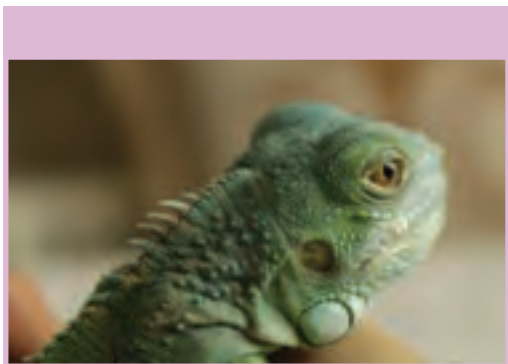
۱- نقطه، خط، سطح، حجم، رنگ، بافت، سایه - روشن.

۲- آموزش این الفبا در دوره ابتدایی محدود به مباحث مطروحه در بخش ارتباط با طبیعت است و ارائه اطلاعات بیشتر در این دوره ضرورت ندارد. این مباحث به صورت

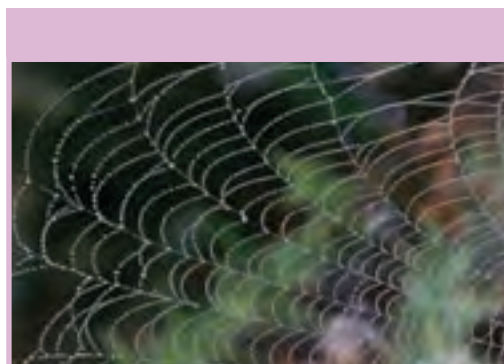
تکمیلی در دوره راهنمایی ادامه خواهد یافت و بحث‌های تخصصی هنر در کتاب‌های دوره هنرستان ارائه می‌شود.

گاهی کنار هم قرار گرفتن نقاط حرکت ایجاد می‌کند و باعث جلب توجه بیننده می‌شود؛ مانند حرکت قطره‌های باران یا دانه‌های برف، زنبورها، پرندگان، قاصدک‌ها و ...

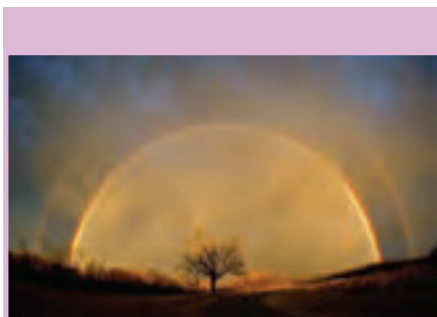
دانش‌آموزان را تشویق کنید در هر لحظه و هر جا در اطراف خود به نقطه‌ها توجه کنند. هنگام گردش در طبیعت از کودکان بخواهید بدون آسیب رساندن به محیط زیست، نقطه‌های طبیعی در دسترس مانند دانه‌ها، برگ‌های کوچکی که از شاخه جدا شده‌اند، هسته‌ها، سنگ‌های ریز یا نمونه‌های مشابه را جمع‌آوری کنند و با تعدادی از آنها شکل دلخواه خود را بسازند. این فعالیت در زمانی کوتاه (حدود ده دقیقه) انجام می‌شود. آنها می‌توانند بقیه نمونه‌ها را برای اجرای فعالیت‌های دیگر نگه‌داری کنند.

خط: آشنایی با نقطه، زمینه مناسبی برای معرفی خط ایجاد می‌کند. خط دومین عنصری است که از نقطه‌های زیادی تشکیل شده است. خطوط مختلف از پیوستن نقطه‌ها به هم یا حرکت نقطه‌ها در فضا ایجاد می‌شوند. فعالیت‌ها: توجه کودکان را به انواع خط در فضای طبیعت و محیط پیرامون جلب کنید. آنها با تنه و شاخه‌های درختان، رگ‌برگ‌ها، رعد و برق، خطوط امواج آب، راه‌های بدن گورخر و ... آشنا هستند. کودکان را به جست‌وجو برای یافتن انواع خط‌ها در طبیعت تشویق کنید و از آنها بخواهید به ویژگی‌های انواع خطوط توجه و نمونه‌های مختلف را با هم مقایسه کنند. پس از مشاهده و بررسی نمونه‌های طبیعت (یا نمونه‌های در دسترس)، آنها می‌توانند خط‌ها را به انواعی چون خطوط مستقیم، خطوط منحنی و خطوط شکسته تقسیم کنند.

- **خط مستقیم:** در طبیعت در ساقه نی، خیار، پای لک لک، موی دم اسب و بدن مارماهی دیده می شود.
  - **خط منحنی:** در طبیعت در لبه تپه ها، کوهان شتر، موج های روی آب و نوک انگشتان انسان یافت می شود.
  - **خط شکسته:** در طبیعت در برگ آناناس، لبه صخره ها، رعد و برق و شاخ و برگ درختان سوزنی وجود دارد.
- دانش آموزان در فضاهای مختلف انواع خطوط را بیابند و ویژگی های آنها را بررسی کنند. سپس نتایج بررسی در هر گروه به صورت بیان ویژگی ها، شباهت ها و تفاوت ها نوشته شود.

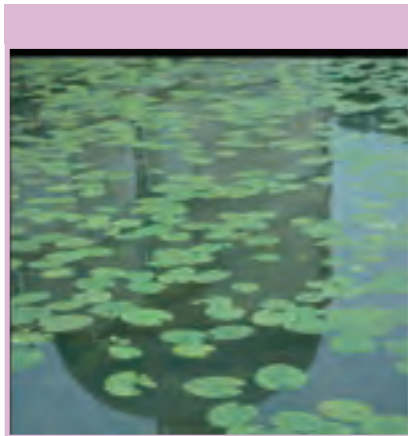

دانش آموزان انواع خطوط طبیعی در دسترس (مانند ساقه ها، شاخه ها و برگ های سوزنی) را جمع آوری کنند و با آنها شکل بسازند و نمونه های باقی مانده را برای اجرای فعالیت های کاردستی نگاه دارند.

۱- پس از آشنایی با انواع خطوط در طبیعت، توجه دانش آموزان را به انواع خط در محیط زندگی جلب کنید؛ مانند تیرهای چراغ برق، انواع سیم و نخ.

شکل‌ها: به طور کلی، شکل‌ها به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند: سطوح‌ها و حجم‌ها^۱. سطح دارای طول و عرض (دو بعد) و حجم دارای طول و عرض و ارتفاع (سه بعد) است. در نقاشی کودکان سطوح‌ها و حجم‌ها به شکل‌های مشابه تصویر می‌شوند^۲. فعالیت کاردستی به دانش‌آموزان کمک می‌کند که درک عمیق‌تری از حجم پیدا کنند و تفاوت میان سطح و حجم را بهتر دریابند. برای آموزش شکل‌های مختلف به کودکان، ابتدا آنها را با انواع سطوح طبیعی آشنا کنید.

سطوح طبیعی: این سطوح تنوع زیادی دارند و اغلب به صورت غیر هندسی (آلی) یافت می‌شوند (مانند انواع برگ‌ها). بعضی از پدیده‌های طبیعی شکل هندسی دارند؛ مانند ماه کامل و برگ نیلوفر مرداب که به شکل دایره‌اند و پای اردک و بینی گربه‌سانان که به شکل مثلث هستند.

فعالیت‌ها: پس از دادن اطلاعات کافی درباره نقطه و خط، درمورد انواع شکل‌های طبیعی با دانش‌آموزان گفت‌وگو کنید. از آنها بخواهید یک برگ را در کف یک دست خود و سنگی کوچک را در کف دست دیگرشان قرار دهند و آن دو را با هم مقایسه و نظر خود را بیان کنند.

دانش‌آموزان در گروه‌های کوچک، انواع سطوح طبیعی را جست‌وجو و فهرستی از آنها تهیه کنند. آنگاه ویژگی هر یک را بررسی و آنها را با هم مقایسه کنند. سپس درباره تشابه‌ها و تفاوت‌های آنها گفت‌وگو کنند و نتایج این گفت‌وگو را بنویسند.

با آنچه در طبیعت جمع کرده‌اند، شکل دلخواه خود را بسازند.

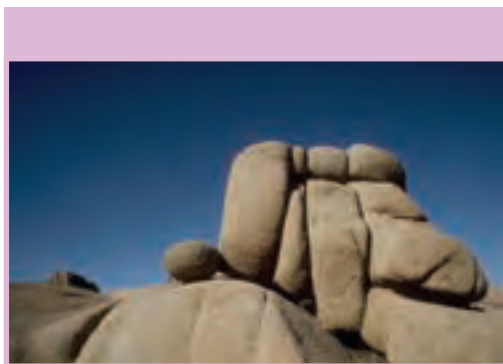
- ۱- از حرکت خط در فضا سطح ایجاد می‌شود؛ با حرکت خط مستقیم در فضا و به هم پیوستن چندین خط، سطح به وجود می‌آید.
- ۲- از حرکت سطح در فضا حجم ایجاد می‌شود؛ با حرکت مربع در فضا و به هم پیوستن چندین سطح مربع، مکعب به وجود می‌آید.
- ۳- در آموزش نقاشی به بزرگسالان، روش‌های نمایش حجم و عمق به صورت تخصصی تدریس می‌شود؛ مانند به کارگیری سایه - روشن برای حجم‌نمایی و پرسپکتیو برای عمق‌نمایی. در دوره ابتدایی آموزش این موارد ضرورت ندارد.

سطوح مصنوعی: دانش‌آموزان را هدایت کنید تا پس از گفت‌وگو و تجربه سطوح طبیعی به جست و جوی سطوح مختلف هندسی و غیر هندسی در محیط اطراف بپردازند.

برای مثال، سطوح بشقاب‌ها و ساعت‌ها اغلب به شکل سطوح هندسی هستند و انواع شیشه‌های عینک، جوراب، دستکش و شانه سطوح غیر هندسی (آلی) دارند. شناخت انواع سطوح به دانش‌آموزان کمک می‌کند که بتوانند در فعالیت‌های هنری از آنها به بهترین نحو استفاده کنند^۱.

از شاگردان بخواهید در محیط اطراف خود به تنوع شکل‌های ساخته دست بشر توجه کنند و چند نمونه از آنها را نام ببرند. سپس آنها را بر اساس سطوح هندسی و غیر هندسی طبقه‌بندی کنند.

حجم‌های طبیعی: پس از آشنایی کودکان با انواع سطوح هندسی و غیر هندسی (آلی) در طبیعت و محیط پیرامون، می‌توان آنها را با انواع حجم‌های طبیعی و دست‌ساخته‌های انسان آشنا کرد. تنوع حجم‌ها در طبیعت بسیار زیاد است. اغلب حجم‌های طبیعی به شکل غیر هندسی مانند درخت‌ها، بدن حیوانات، سبزیجات و سنگ‌ها یافت می‌شوند. بعضی از پدیده‌های طبیعی حجم هندسی دارند؛ مانند مروارید، سیاره‌ها، بعضی از میوه‌ها مانند پرتقال و هندوانه گرد و برخی از برگ‌ها مانند نارون. دانش‌آموزان را تشویق کنید که انواع حجم‌های طبیعی را جست‌وجو و ویژگی هر یک را بررسی کنند. آن‌گاه به مقایسه آنها باهم بپردازند. از آنها بخواهید با انواع سنگ‌ها، صدف‌ها، میوه‌های کاج یا سایر موادی که در طبیعت جمع‌آوری کرده‌اند، شکل دلخواه خود را بسازند.

حجم‌های مصنوعی: شناخت انواع حجم‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کند که بتوانند از ویژگی‌های آنها در فعالیت‌های هنری استفاده کنند^۲.

۱- دانش‌آموزان در فعالیت چاپ دستی (نقاشی) با انواع سطوح آشنا شده‌اند و در فعالیت کار با شکل‌های هندسی و غیر هندسی (کاردستی) انواع سطوح را تجربه کرده‌اند.

۲- در فعالیت‌های کاردستی که از پایه دوم ارائه شده است، کودکان انواع حجم‌ها را تجربه کرده‌اند؛ مانند کار با رشته‌ها و کاغذهای مجاله، و حجم‌سازی با گل رس.

فعالیت‌ها : پس از آشنایی دانش‌آموزان با حجم‌های طبیعت، آنها را به جست‌وجوی انواع حجم‌های هندسی و غیرهندسی دست‌ساخته بشر تشویق کنید؛ مانند انواع ساختمان‌ها، اتوبوس‌ها، کمد‌ها و جعبه‌ها که به شکل مکعب‌اند و انواع صندلی‌ها، اتومبیل‌ها، هواپیماها، کشتی‌ها که به صورت غیرهندسی ساخته شده‌اند.

پس از ارائه اطلاعات کافی در مورد سطوح و حجم‌ها، از دانش‌آموزان بخواهید با استفاده از آنچه در اطراف خود می‌بینند، فعالیت هنری انجام دهند. برای مثال، گاه بعضی از دانش‌آموزان چند سنگ کوچک را جمع‌آوری کرده، به هم می‌کوبند و صدا تولید می‌کنند. گاه با کنار هم چیدن این سنگ‌ها، شکل دلخواه خود را می‌سازند. گاه با افزودن چند خط یا تکه‌ای کاغذ، یک قطعه سنگ را به شکلی آشنا تبدیل می‌کنند. گاه روی یک قطعه سنگ نقاشی می‌کشند و گاه با پرتاب سنگی به درون آب، موج‌های زیبایی پدید می‌آورند و حرکت امواج را تماشا می‌کنند. این فعالیت‌ها جنبه آموزشی دارند. معلم ضمن گفت‌وگو با دانش‌آموزان توجه آنها را به جنبه‌های مختلف پدیده‌های طبیعت جلب می‌کند تا بیشتر جست‌وجو و دقیق‌تر مشاهده کنند، بیندیشند و موارد جدیدی را کشف کنند. برای تقویت مهارت‌های کودکان، توجه آنها را به شکل‌های آشنا، که به صورت اتفاقی در طبیعت به وجود آمده‌اند، جلب کنید. توجه به حجم‌های طبیعی و مصنوعی و یافتن شباهت‌هایی میان آنها و شکل‌های آشنا برای کلاس هنر مفید است. معادل‌یابی یا مشابه‌یابی شکل‌ها در فعالیت‌های نقاشی (تصویر یابی) و کار دستی (شکل‌یابی) به کار می‌رود. کودکان از این طریق می‌آموزند در هر چیز شکل آشنایی بیابند و با تغییرات لازم آن را به چیز جدیدی تبدیل کنند و با هر پدیده‌ای برخورد عمیق داشته باشند.

پوشش پدیده‌ها : انسان با توجه به ویژگی رنگ‌ها و بافت‌های طبیعت انواع دست‌ساخته‌های خود را زیبا و کارآمد ساخته است.

فعالیت‌ها : پس از انواع شکل‌ها، می‌توانید توجه کودکان را به پوشش انواع پدیده‌های طبیعت و دست‌ساخته‌های بشر جلب کنید. در طبیعت رنگ و بافت، پوشش انواع سطح‌ها و حجم‌هاست.

۱- گاه رنگ یا بافت جنبه محافظت و نگهداری از اشیا را دارند.

رنگ : رنگ‌ها تنوع زیادی دارند و بسیار تأثیرگذارند. دانش‌آموزان در طبیعت مجذوب رنگ گل‌ها، برگ‌ها، پروانه‌ها، پرندگان، بدن حیوانات و میوه‌ها می‌شوند.

فعالیت‌ها : برای آموزش این بخش، ابتدا کودکان را با رنگ‌ها آشنا کنید. معلم در مورد تنوع و تغییر رنگ‌ها در طبیعت با دانش‌آموزان گفت‌وگو می‌کند و کودکان را به توجه بیشتر به رنگ‌ها تشویق می‌کند.

در برنامه‌گردش در طبیعت، از دانش‌آموزان بخواهید برگ‌هایی را که جمع‌آوری کرده‌اند، کنار هم بچینند و به تنوع انواع رنگ سبز توجه کنند. سپس این مقایسه را در مورد رنگ تنه درختان، رنگ آسمان در ساعت‌های مختلف شبانه‌روز، رنگ پوست انسان‌ها و... انجام دهند. آنها را هدایت کنید که در طبیعت و محیط پیرامون خود به تنوع رنگ‌ها توجه کنند. به خصوص، توجه آنها را به تغییرات رنگ‌ها در پدیده‌های مختلف طبیعت که به مرور زمان به وجود می‌آیند، جلب کنند؛ مانند تغییر رنگ برگ‌های درختان در فصل‌های مختلف سال. شناخت کودکان از انواع رنگ‌ها به آنها کمک می‌کند تا در فعالیت‌های نقاشی و کاردستی از رنگ‌های متنوع استفاده کنند.

به طور کلی همه رنگ‌ها از ترکیب سه رنگ اصلی زرد، قرمز و آبی ساخته می‌شوند. این سه رنگ را با هیچ رنگی نمی‌توان ساخت و باید ماده اولیه آنها موجود باشد. از ترکیب این سه رنگ با سیاه یا سفید، انواع رنگ‌ها ساخته می‌شوند. امروزه از طریق رایانه بیش از ۱۶ میلیون رنگ ساخته شده است. اگر چه تشخیص دادن این تعداد رنگ برای همه انسان‌ها مقدور نیست و اغلب انسان‌های معمولی بیش از یک میلیون رنگ را نمی‌توانند تشخیص دهند، در برنامه هنر، به روش‌های مختلف، حساسیت کودکان را نسبت به انواع رنگ‌ها افزایش دهید. بخشی از این تجربه مربوط به استفاده از مواد رنگی است که کودکان برای رنگ آمیزی نقاشی و کاردستی به کار می‌برند.

۱- افرادی که در کار خود با رنگ‌ها سر و کار دارند و حساسیت بصری‌شان تربیت شده است، تعداد بیشتری رنگ را از هم تشخیص می‌دهند.

ابتدا از دانش‌آموزان بخواهید رنگ‌های طبیعت پیرامون خود را بیان کنند. سپس در گروه‌های کاری خود، مناطق مختلف جغرافیایی را که آب و هوای متفاوتی دارند، مقایسه کنند (مانند رنگ‌های کویر و تفاوت آن با رنگ مناطق جنگلی یا مناطق قطبی).

رنگ‌های طبیعی و مصنوعی: همه مواد رنگی به دو دسته رنگ‌های طبیعی و رنگ‌های مصنوعی تقسیم می‌شوند. رنگ‌های طبیعی از سه منبع گیاهی (مانند روناس، پوست پیاز، پوست گردو، حنا، پوست انار و بعضی از گلبرگ‌ها مانند گل تاج خروس، پوست گردو، زردچوبه و کاکائو)، معدنی (مانند پودر زغال، آخرا، لاجورد و شنگرف) و حیوانی (مانند قرمز دانه و بعضی از انواع ماهی) تهیه می‌شوند. امروزه رنگ‌های مصنوعی را به صورت شیمیایی تهیه می‌کنند (مانند رنگ‌های مخصوص فعالیت‌های هنری مثل نقاشی، رنگ مخصوص پارچه، وسایل پلاستیکی، ماشین‌آلات و ساختمان).

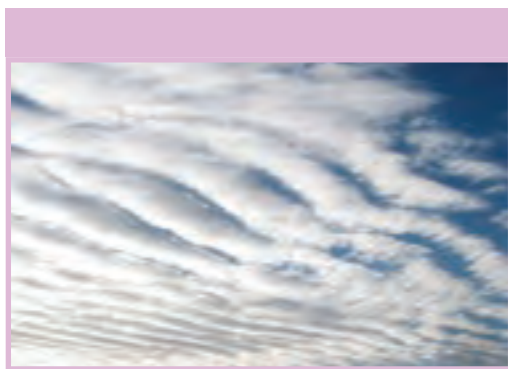

فعالیت‌ها: از دانش‌آموزان بخواهید در میان مواد طبیعی مختلف جست‌وجو کنند، مواد مناسب برای رنگ‌آمیزی را بیابند و نام و ویژگی‌های آنها را بنویسند.

دانش‌آموزان با رنگ‌های اصلی (گواش یا آب‌رنگ) و سیاه و سفید، رنگ‌های جدید بسازند.

آنها می‌توانند نمونه‌های رنگی را از طبیعت گردآوری و دسته‌بندی کنند و در کار گروه‌های خود و کلاس به نمایش بگذارند. همچنین، بعضی از این نمونه‌ها (مثل برگ‌ها و گل‌های رنگارنگ) را با توجه به طیف رنگ‌ها دسته‌بندی کنند و روی کار برگ خود بچسبانند.

بافت: در برنامه ارتباط با طبیعت، دانش آموزان علاوه بر انواع رنگ‌ها با تنوع بافت‌ها آشنا می‌شوند. آنها باید هنگام گردش در طبیعت، تنه درختان، سنگ‌ها، برگ‌ها و نمونه‌های متنوع طبیعی را لمس کنند^۱. تفاوت تجربه‌های لامسه‌ای، آنها را به درک کامل‌تر بافت هدایت می‌کند. چنانچه گفته شد، بافت پوشش ظاهری اشیاست که گاه فقط دیدنی است و ارزش «بصری» دارد (مانند بافت صیقلی پوست سیب یا پوست هندوانه) و گاهی با لمس کردن هم احساس می‌شود و ارزش «بصری-لامسه‌ای» دارد (مانند بافت برگ کاهو یا پوست خربزه). به‌طور کلی، بافت‌ها به دو دسته بافت‌های طبیعی و مصنوعی تقسیم می‌شوند. بافت‌های طبیعی بسیار متنوع و منبع الهام انسان برای تهیه بافت‌های مصنوعی هستند؛ مانند پوست انواع میوه‌ها، فلس‌های ماهی و پوست مار که هر یک ویژگی خاصی دارد. انسان انواع بافت‌های مصنوعی مانند سطح انواع کاغذ دیواری، گونی، قالی، آجر و شیشه‌مات را با کیفیت‌های مختلف تهیه می‌کند.

فعالیت‌ها: دانش‌آموزان انواع بافت‌های طبیعی و مصنوعی در دسترس را جمع‌آوری کنند. سپس آنها را در مجموعه‌هایی از بافت‌های نرم، زبر، خشن، صیقلی، برجسته و... دسته‌بندی و بافت‌های بصری را با نمونه‌های بصری-لامسه‌ای مقایسه کنند. آن‌گاه نمونه‌ای از هر یک از بافت‌ها را بر روی کاغذی بچسبانند و توضیحات مربوط به آن را به گروه یا کلاس ارائه دهند.

کودکان را به گفت‌وگو درباره چگونگی کشف، تجربه و درک بافت‌های متنوع ترغیب کنید. در صورت امکان، به آنها اجازه دهید که بافت‌های طبیعی را با ذره‌بین ببینند و آنها را با بافت‌های مصنوعی مقایسه کنند. بعضی از بافت‌ها با کنار هم قرار گرفتن نقاط و برخی با چیده شدن خطوط پهلوی یکدیگر و... ایجاد می‌شوند. کودکان با ذره‌بین این تفاوت‌ها را بهتر

۱- لمس مواد مختلف برای کودکانی که دچار حساسیت‌اند، لزومی ندارد.

تشخیص می‌دهند و هنگام انجام دادن فعالیت‌های مختلف از این ویژگی‌ها استفاده می‌کنند.^۱ از دانش‌آموزان بخواهید با کنار هم گذاشتن نمونه‌های مواد طبیعی مانند شاخه‌های درخت، ساقه‌های علف، برگ‌های سوزنی یا مواد مشابه بافت ایجاد کنند و بافت‌های ایجاد شده را در کاربرگ بچسبانند. از دانش‌آموزان بخواهید روی گل، شن یا ماسه با فشار دست، چوب یا هر وسیله مناسب دیگری بافت ایجاد کنند. سپس، در گروه‌های کاری خود در مورد تفاوت بافت با یکدیگر به بحث و تبادل نظر بپردازند. نتایج این بررسی در کاربرگ شماره ۱۶ منعکس شود.

هماهنگی و نظم

با بررسی ویژگی‌های پدیده‌های طبیعت و انجام دادن فعالیت‌های متنوع که در سه سال اول ابتدایی انجام شده، مفهوم هماهنگی و زیبایی در ذهن کودکان در حال شکل‌گیری است. به علاوه آنها درمی‌یابند که همه پدیده‌های طبیعی در اجزا و کل هماهنگی دارند. برای مثال، یک درخت ترکیب هماهنگی از شکل‌ها، رنگ‌ها و بافت‌هاست. همچنان که جنگل هم ترکیب هماهنگی از درختان است. هماهنگی از طریق نظم، تناسب، تعادل، ریتم و ... به وجود می‌آید که قواعد ترکیب الفبا هستند.

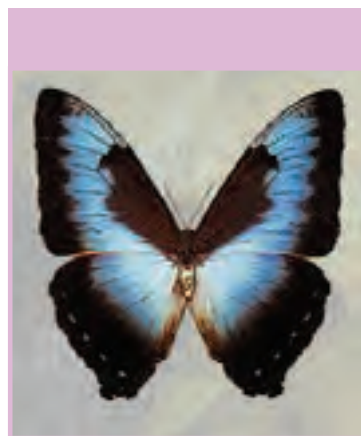
تناسب: از طریق ایجاد نظم (ریاضی) میان شکل‌ها، رنگ‌ها، اندازه‌ها و ... شکل می‌گیرد. در هر پدیده طبیعی تناسب خاصی وجود دارد که باعث هماهنگی اجزای مختلف آن پدیده می‌شود؛ مانند تناسب میان اجزای بدن انسان که با تناسب موجود در اجزای بدن اسب یا زرافه متفاوت است. تناسب میان رنگ‌ها، نظم و نسبت میان دو رنگ مختلف و نحوه کنار هم قرار گرفتن آنها با درجات تیرگی و روشنی خاص است که باعث هماهنگی و زیبایی یک پدیده می‌شود. برای مثال در هر گلی، ساقه و برگ‌ها سبزی خاصی دارند که با رنگ همان گل هماهنگ است. تناسب در میان شکل‌ها، ارتباط هماهنگ میان سطوح و حجم‌ها را نشان می‌دهد. برای مثال، شکل گوش، خرطوم، دست، پا، سر و بدن فیل هماهنگی بسیار زیبایی از شکل‌های گرد و منحنی را نشان می‌دهد. علاوه بر این نمونه‌ها که در اجزای طبیعت مشاهده می‌شود، در هر منطقه آب و هوایی تناسب خاصی میان پدیده‌های مختلف از نظر نوع، رنگ، بافت و شکل وجود دارد. برای مثال حیوانات، گیاهان و سنگ‌های کوهستان با آنچه کنار دریا دیده می‌شود، متفاوت است. دانش‌آموزان با بررسی تناسب و هماهنگی میان اجزای طبیعت در منطقه‌ای که زندگی می‌کنند، درک عمیق‌تری از تناسب میان شکل‌ها، رنگ‌ها، بافت‌ها و اندازه‌ها به دست می‌آورند و در فعالیت‌های هنری تناسب بهتری میان اجزا برقرار می‌کنند.

۱- در فعالیت چاپ در نقاشی، کودکان با انواع بافت‌های طبیعی و مصنوعی آشنا می‌شوند. همچنین، هنگام کار با گل با استفاده از مواد طبیعی و اشیای اثر گذار انواع بافت را به وجود می‌آورند.

فعالیت‌ها : براساس نمونه‌های ارائه شده در بالا، از هریک از دانش‌آموزان بخواهید یک نمونه طبیعی را انتخاب کند. سپس براساس ویژگی‌های شکل، رنگ، بافت، اندازه و... به بررسی چگونگی و میزان نظم و تناسب آن نمونه در گروه خود بپردازد. آن‌گاه شکل یا نمونه واقعی را بر روی کاغذ بچسباند و ویژگی‌های آن را به کلاس ارائه دهد یا زیر آن بنویسد.

تقارن : یکی دیگر از قواعد ترکیب در طبیعت است. تشابه دو سویهٔ یک شیء یا پدیده نسبت به یک محور (عمودی یا افقی)، تقارن نام دارد. بسیاری از پدیده‌های طبیعت از جمله بدن انسان و اغلب حیوانات، میوه‌ها، گل‌ها و... تقارن دارند.

فعالیت‌ها : توجه کودکان را به تنوع نمونه‌های متقارن در طبیعت جلب و آنها را به جست‌وجوی انواع مختلف تقارن تشویق کنید. سپس، از آنها بخواهید به بررسی تنوع نمونه‌های نامتقارن و ویژگی‌های آنها بپردازند و نمونه‌های متقارن و نامتقارن را با هم مقایسه کنند. به این ترتیب، آنها هنگام تخیل، تجسم و اجرای فعالیت‌ها این ویژگی‌ها را در نظر می‌گیرند. با توجه به شرایط و امکانات محیط زندگی و کلاس خود و با استفاده از مثال‌های بالا، از دانش‌آموزان بخواهید نمونه‌هایی از اشیاء را بررسی کنند، اجزای متقارن موجود در آنها را تشخیص دهند و نمونه‌های متقارن و نامتقارن را با یکدیگر مقایسه نمایند. سپس، با توجه به علاقهٔ خود، شکل مورد نظر را نقاشی کنند یا کاردستی آن را بسازند.

ریتم : یکی از قواعد مهم طبیعت است. ایجاد ریتم در ترکیب‌های هنری نقش مهمی در جذابیت و زیبایی آثار دارد. ریتم از تکرار با قاعده صداها، نقطه‌ها، خطوط، شکل‌ها، رنگ‌ها و ... به وجود می‌آید. در هنرهای صوتی، تقسیم زمان به واحدهای مساوی و متوالی را ریتم یا وزن می‌نامند. صدای ریزش قطره‌های باران، صدای سم اسب در حال تاخت، صدای بال زدن پرندگان، صدای ریزش قطره‌های آب حاصل از آب شدن قندیل‌های یخ و ... از انواع ریتم‌های طبیعی هستند.

فعالیت‌ها : با ارائه چند مثال و طرح پرسش‌های برانگیزاننده، دانش‌آموزان را به کشف انواع ریتم‌های طبیعی تشویق کنید و از آنها بخواهید که فهرستی از این ریتم‌ها تهیه کنند. آن‌گاه درک خود از ریتم را با نمونه‌های صوتی آن (فقط با ایجاد ریتم و نه ملودی) مقایسه نمایند. آنها می‌توانند ریتم‌های موجود در طبیعت را به سلیقه خود در قالب صدا یا تصویر به صورت فردی و سپس گروهی بازآفرینی کنند.

ریتم‌های منظم و نامنظم : ریتم انواع زیادی دارد ولی به طور کلی به دو دسته ریتم‌های منظم و ریتم‌های نامنظم تقسیم می‌شود. ریتم منظم در ردیف دانه‌های ذرت، طبقات درخت کاج، فاصله پاهای هزارپا، فلس‌های بدن مار و بسیاری از ماهی‌ها و ... دیده می‌شود. ریتم نامنظم را می‌توان در موج‌هایی که بی‌دری و در فواصل مختلف به ساحل می‌رسند، فاصله ستاره‌های آسمان نسبت به هم، تغییر اندازه کوه‌ها در یک رشته کوه و ... مشاهده کرد.

فعالیت‌ها: دانش‌آموزان با بررسی انواع ریتم‌ها در پدیده‌های طبیعی، کوهستان، جنگل، دشت و... به نظم و زیبایی طبیعت دقت و آن را بررسی کنند. به این ترتیب، با انواع ریتم‌ها آشنا می‌شوند و در فعالیت‌های مختلف هنری از آنها استفاده می‌کنند.

دانش‌آموزان با دقت در نحوه قرار گرفتن الفبای طبیعت در نمونه‌های پدیده‌های طبیعی، انواع ریتم‌ها را در آنها کشف کنند و در قالب یک نقاشی به تصویر بکشند.

حرکت

یکی دیگر از مباحث قابل توجه در طبیعت است. علاوه بر انسان و حیوان که می‌توانند به صورت ارادی حرکت کنند، حرکت به صورت‌های مختلف در پدیده‌های دیگر مانند سنگ‌ها (که با امواج آب جابه‌جا می‌شوند)، گیاهان (در اثر وزش باد درگندم‌زارها، شالی‌زارها، شاخ و برگ درختان حرکت‌های بسیار زیبایی ایجاد می‌شود)، ابرها، باران، رگبار، برف و آبریز مشاهده می‌شود. بسیاری از این حرکات‌ها ریتم و نظم خاصی دارند.

کودکان به حرکت و حالت‌های مختلف انواع حیوانات و پرندگان توجه و علاقه خاصی دارند و از بعضی از آنها تقلید می‌کنند. نمایش فیلم، عکس، بازدید از باغ وحش یا موزه حیوانات باعث می‌شود که آنها با ویژگی‌های حرکتی حیوانات آشنا شوند. توجه به پدیده‌های مختلف طبیعت به دانش‌آموزان کمک می‌کند که ویژگی‌های حرکتی آنها را به راحتی تجسم کنند و توانایی خود را در هنگام اجرای فعالیت‌های مختلف نقاشی، کاردستی و نمایش نشان دهند.

فعالیت‌ها: دانش‌آموزان انواع حرکت‌ها در طبیعت را بررسی و مقایسه کنند و در قالب یکی از فعالیت‌های پیشنهادی بالا آن را ارائه دهند.

قواعد ترکیب را در هنگام گردش در طبیعت، دیدن تصاویر یا نمونه‌های پدیده‌های طبیعی و بازدید از مکان‌های مختلف آموزش دهید و دانش‌آموزان را تشویق کنید که به این ویژگی‌ها در طبیعت و آثار هنری توجه کنند. تأکید بیش از حد در این زمینه به خصوص هنگام انجام دادن فعالیت‌ها ضرورت ندارد؛ زیرا کودکان خود به خود آموخته‌ها و دریافته‌های شخصی را به کار می‌گیرند. به علاوه، این مفاهیم به مرور زمان و در حین فعالیت‌های مختلف محل ظاهر می‌شوند و وادار کردن کودکان به رعایت قواعد خاص در کلاس هنر صحیح نیست. در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم قبل از شروع کار توجه به ایجاد هماهنگی میان قسمت‌های مختلف اثر را به دانش‌آموزان یادآوری کنید. آنها خود به خود نظم، تناسب، تقارن، ریتم و... را متناسب با فعالیت‌ها و توان شخصی خود به کار می‌گیرند.

مجموعه تجربیات دوره ابتدایی در بخش ارتباط با طبیعت، باعث پرورش خلاقیت و ذوق زیبایی‌شناسی کودکان و قدرشناسی آنها نسبت به طبیعت و آثار هنری و خالق جهان هستی و هنرمندان می‌شود. پرورش خلاقیت و ذوق زیبایی‌شناسی کودکان بر شکل‌گیری شخصیت، توجه به امور شخصی، محیط زندگی، طبیعت و آثار هنری تأثیر چشمگیری دارد و آنها را مشتاق و حافظ زیبایی‌ها می‌کند.

پ) نمونه فعالیت‌های یادگیری تلفیقی

با توجه به ویژگی‌های هر یک از مناطق آب و هوایی، برنامه ارتباط با طبیعت یا گردش در طبیعت را به بهترین شکل اجرا کنید. از دانش‌آموزان بخواهید در محدوده انتخاب شده، گردش کرده و به همه چیز توجه کنند. پس از بازگشت از گردش، از هر یک از آنها سؤال کنید که به چه چیزهایی توجه کرده و جالب‌ترین چیزی که مشاهده کرده است، چیست. آیا سنگ، چوب یا نمونه دیگری همراه آورده‌اند؟ از آنها بخواهید در مورد تجربیات خویش گفت‌وگو کنند.

۱- رعایت نکات ایمنی هنگام گردش در طبیعت الزامی است. گردش باید در محیط امن و فضای طبیعی تحت پوشش انجام پذیرد. معلم با زیر نظر داشتن دانش‌آموزان، مراقب است که به طبیعت صدمه نزنند، زخمی نشوند و به توصیه‌های ایمنی متناسب با شرایط موجود توجه کنند.

اگر یکی از دانش‌آموزان گلی به همراه آورده است، از او بپرسید که در آن، چه می‌بیند. رنگ، شکل، بو، اندازه، زبری ساقه و نرمی گل برگ‌ها چگونه‌اند؟ گل چگونه روی ساقه می‌ماند؟ چه ویژگی‌های ظاهری‌ای دارد؟ در مقابل وزش باد چگونه است؟ چه تفاوتی با درخت‌های بزرگ دارد؟ و... سپس، از او بخواهید که از این ویژگی‌ها در فرایند کار هنری استفاده کند. او می‌تواند نقش گل را بازی کند، فرایند به وجود آمدن و رشد کردن گل را نشان دهد، تجسم کند که گرما، باد، باران و طوفان با گل چه رفتاری می‌کنند و بر آن چه اثری دارند، گل را جان‌دار و مانند انسان تصور کند، صدایی برای گل بیافریند و آن را به صورت یک نمایش اجرا کند و...

اگر یکی از دانش‌آموزان تکه چوب خشکی را به همراه آورده است، از او سؤال کنید که این نمونه چیست. «این چوب خشک قبلاً گیاهی سبز و زنده بوده است». سپس، بپرسید: «با این نمونه چه فعالیت‌های هنری‌ای می‌توان انجام داد؟» ممکن است دانش‌آموزان بگویند: «می‌توان یک کار دستی ساخت، موقع نقاشی از آن به جای قلم‌مو استفاده کرد؛ سرگذشت گیاه و تبدیل شدن آن به چوب خشک را نقاشی کرد، قصه آن را نوشت، نمایش آن را اجرا کرد، به کمک آن از اشیای مختلف صدا درآورد، با حرکت دادن و بازی با آن روی زمین نقش ایجاد کرد و...».

به این ترتیب، دانش‌آموزان از برنامه ارتباط با طبیعت تجربه‌های متنوع و پرباری به دست می‌آورند. این برنامه‌ها را می‌توانید متناسب با امکانات و شرایط هر منطقه و با مدیریت خود، در بهترین فضای ممکن اجرا و در طول سال تحصیلی چند مرتبه تکرار کنید. در صورت وجود شرایط خاص و عدم امکان استفاده از فضای طبیعت، می‌توانید از فضای حیاط مدرسه برای این برنامه استفاده کنید. اگر چنین امکانی نیز وجود نداشته باشد، این برنامه را حتماً در کلاس اجرا کنید و از ساده‌ترین نمونه‌های موجود، برای ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان (برای بررسی پدیده‌های مختلف طبیعت) استفاده کنید تا با آنها فعالیت‌های خلاقه انجام دهند. شکل ابرهای آسمان، قطره‌های آب که روی زمین پاشیده شده‌اند، صدای زنبور، حرکت شاخ و برگ درختان یا گیاهان روی زمین در اثر وزش باد، کلاغی که قارقار می‌کند و... بهانه‌هایی برای انجام دادن فعالیت خلاقانه‌اند.

دانش‌آموزان را به جست‌وجو در پدیده‌های ساده طبیعت تشویق کنید تا انگیزه و اشتیاق انجام دادن فعالیت‌های هنری را بیابند و در هر چیز طرحی نو، کاربردی جدید و ترکیبی تازه بیابند. بعضی از ایده‌ها را می‌توان برای فعالیت در همه رشته‌های برنامه هنر به کار برد. شاید کودکی بخواهد نقشی را در کلاس اجرا کند، کودکی ابر باشد، دیگری صدای بلبل را تقلید کند، دانش‌آموزی با برگ‌ها شکل سازی کند، دیگری سنگ‌های کوچک را رنگ آمیزی کند و ترکیبی نو بسازد، کودکی با همین سنگ‌ها به تولید نغمه‌ای زیبا پردازد، و فردی با ساقه گیاهی نقاشی کند و . . .

هر یک از دانش‌آموزان آزاد باشند در مورد ایده‌های خود با دیگران گفت‌وگو کنند و در این بحث‌ها به نتایج جدیدی برسند. به این ترتیب، نه تنها تفکر خلاق، توانایی حل مسئله و ارائه ایده‌های نو، اجرای آثار جدید و مهارت بحث و گفت‌وگو، در کودکان پرورش می‌یابد، بلکه شهامت ارائه ایده‌های تازه و انجام دادن فعالیت‌های جدید در آنها تقویت می‌شود و می‌توانند در آینده افراد بسیار مفیدی در جامعه خود باشند.

مراحل اجرای فعالیت‌های یاددهی – یادگیری

- ۱- دانش‌آموزان را گروه‌بندی و وظایف فردی و گروهی آنان را تعیین کنید.
- ۲- آنها را به طبیعت ببرید.
- ۳- فرصت مشاهده، جست‌وجو و جمع‌آوری آنچه را دوست دارند، به آنها بدهید.
- ۴- درباره چیزهایی که جمع‌آوری کرده‌اند، فکر کنند، یک محصول هنری تولید کنند و آن را ارائه دهند.
- ۵- در گروه بزرگ، درباره مشاهدات، محصول هنری و احساسات خود گفت‌وگو کنند.

فصل دوم

نقاشی

الف) دانستنی‌های معلّم

۱- نقاشی کودکان

نقاشی کودکان حاصل تصور ذهنی آنها از جهان پیرامونشان است. این نقاشی‌ها به ما نشان می‌دهد که هر یک از کودکان جهان را به چه شکلی می‌بینند. به همین دلیل، باید آنها را آزاد گذاشت تا دنیای ذهنی خود را به تصویر بکشند. کودکان به مرور زمان با جهان پیرامون خود آشنا می‌شوند. آنها بیشتر اطلاعات خود را از طریق دیدن دریافت می‌کنند. سپس با تخیل خود به هر چیز شکل و رنگی تازه می‌بخشند. کودکان در نقاشی‌های خود تمایلات، آرزوها، آنچه را دوست دارند و مایه شادی آنهاست و هر آن چه را دوست ندارند و باعث ترس و اضطرابشان می‌شود، به تصویر می‌کشند و از این طریق، تجربه‌های خود را مرور و بیان می‌کنند.

علاقه کودکان به نقاشی غریزی است و می‌توان آن را از نخستین سال‌های زندگی در آنها مشاهده کرد. کودکان با هرچه در دسترسشان باشد، طرح‌هایی می‌کشند که متناسب با سن، تجربیات و روحیه آنهاست. این طرح‌ها به مرور زمان و با رشد کودکان کامل‌تر می‌شوند. هرچه اطلاعات دریافتی آنها از جهان پیرامون دقیق‌تر باشد، نقاشی‌هایی که می‌کشند تعداد بیشتری از واقعیت‌های محیط را منعکس خواهد کرد. بنابراین، نقاشی گاه «آماده سازی و گاه محصول آمادگی» است. قبل از اجرای فعالیت، دریافت اطلاعات در مورد موضوع نقاشی اهمیت زیادی دارد. کشیدن نقاشی از یک سو، بازی و سرگرمی است و به رشد ذهنی و پیشرفت توانایی‌های کودکان یاری می‌رساند و از سوی دیگر نشان‌دهنده میزان رشد تفکر نمادین در اوست. اگر شرایط فعالیت هنری برای کودکان فراهم نشود، نیازهای درونی آنها بی‌جواب می‌ماند؛ زیرا هنوز توانایی کافی برای بیان عواطف خود از طریق زبان را ندارند و به همین دلیل، احساسات خود را به کمک شکل‌ها و رنگ‌ها بیان می‌کنند. نقاشی و ساختن چیزهای تازه برای کودکان به معنای سازنده، توانا، مفید و مبتکر بودن است و تأثیر زیادی بر شخصیت آنها می‌گذارد. از این رو به هیچ وجه نباید کودکان را وادار به تقلید از الگو یا مدل خاصی کرد تا بتوانند ایده‌های خود را آزادانه اجرا کنند و از درون ارضا شوند. در روش‌های آموزش قدیم (تقلید از الگو) کودکان هرگز دید شخصی خود از جهان پیرامون را تجربه نمی‌کردند. امروزه در سراسر جهان ارائه الگو یا آموزش مستقیم طراحی و نقاشی به کودکان به کلی مردود است؛ زیرا مشخص شده است که تحمیل تصاویر و معیارهای هنری بزرگسالان^۱ به کودکان مانع رشد ذهنی، خلاقیت فردی و شکل‌گیری شخصیت آنها می‌شود. در روش آموزش غیرمستقیم، معلم پس از طرح موضوع، ارائه اطلاعات^۲ و ایجاد انگیزه، کودکان را آزاد می‌گذارد تا با شکل‌ها و رنگ‌های دلخواه خود نقاشی بکشند و تصاویر متنوع و ابتکاری ارائه دهند. به این ترتیب، آنها نه تنها مجبور نیستند از مدل‌هایی تقلید کنند که از نظر ذهنی با آنها ارتباط برقرار نمی‌کنند بلکه با انجام دادن فعالیت‌های خود خواسته، تخیل و تجسم موضوع و اجرای آنها، توانایی‌های خود را کشف می‌کنند. در این روش به تعداد کودکان، نمونه‌هایی متنوع از یک موضوع تصویر می‌شود. براساس این دیدگاه، نقاشی کودکان محملی است برای رشد خلاقیت و بیان خویشتن. چنین کاری بیشتر جنبه تربیتی دارد. فعالیت‌های نقاشی در برنامه هنر دوره ابتدایی به نحوی طراحی شده‌اند که ضمن آشنا کردن کودکان با موضوعات مختلف و شرکت در برنامه‌های خلاق، توانایی‌های ذهنی آنان را پرورش می‌دهد و باعث پیشرفت آنان در زمینه کشیدن شکل‌های مختلف و کاربرد انواع رنگ‌ها می‌شود.

۱- آشنا کردن کودکان با آثار هنری ارزشمند مختلف از الزامات برنامه هنر است که به تقویت قدرت بصری و تربیت ذوق زیبایی‌شناسی کودکان می‌انجامد ولی تقلید

از نمونه‌های هنری در برنامه به هیچ وجه مجاز نیست.

۲- هنگام اجرای فعالیت هر نوع نمونه اطلاعاتی را باید از جلوی چشم دانش‌آموزان برداشت.

۲- مبانی نقاشی کودکان

مهم‌ترین ویژگی نقاشی کودکان غلبه تصاویر ذهنی آنها بر تصاویر عینی (واقعی) است. کودکان واقعاً چه می‌بینند؟ آنها به چه چیزهایی توجه می‌کنند؟ معلم می‌تواند فرصت‌هایی را فراهم کند که آنها بتوانند همه چیز را دقیق‌تر و با حساسیت بیشتری مشاهده کنند. مشاهده دقیق به طور مستقیم بر نقاشی‌هایی که می‌کشند، تأثیر می‌گذارد. آنها به مرور و طی برنامه‌های متنوع می‌آموزند که به ویژگی‌های مختلف پدیده‌ها توجه کنند.

با فراهم کردن فرصت‌های حضور در موقعیت‌های متنوع، به کودکان کمک می‌کنیم تا برداشت‌های ذهنی خود را از هر موضوع با کشیدن نقاشی ارائه دهند. موضوعات پیشنهادی باید برای دانش‌آموزان جالب و جدید باشد و خود آنها در انتخاب موضوع مشارکت داشته باشند. معلم با همفکری دانش‌آموزان موضوع را انتخاب می‌کند. تشویق کودکان در هر مرحله از کار به آنها اطمینان می‌دهد که هرچه بکشند زیبا و جالب است و در زنگ هنر به خصوصیات فردی هر یک از آنها احترام گذاشته می‌شود. بنابراین، آنها آزادی انتخاب، شهامت ارائه ایده‌ها، اعتماد به نفس و مهارت تجسم بخشیدن به تصویر ذهنی خود را می‌آموزند.

در جهان امروز، کودکان تحت تأثیر تصاویر مختلف تلویزیونی، سینما، مجله‌ها، اعلان‌ها، پوسترها، جلد‌های کتاب، روزنامه‌ها، طرح‌های بسته‌بندی و ... قرار می‌گیرند که بر سلیقه تصویری آنها (که در حال شکل‌گیری است) تأثیر می‌گذارد. در برنامه درس هنر با وجود تجربه‌های متنوع هنری و آشنایی با طبیعت و آثار هنری، تأثیر تصاویر کلیشه‌ای کاهش می‌یابد و کودکان به زیبایی‌های اصیل و ارزشمند تمایل پیدا می‌کنند.

کودکی که دقیق مشاهده می‌کند، از پدیده‌های مختلف شناخت بیشتری دارد، بهتر درک می‌کند و هنگام فعالیت هنری اثر کامل‌تر و زیباتری ارائه می‌دهد. اگر ارتباط او با طبیعت و محیط اطراف سطحی و شناخت و تجربه‌اش ضعیف باشد، هنگام کار کردن احساس ناتوانی می‌کند یا به سادگی از کلیشه‌های متداول هنری پیروی می‌کند و ابتکار و خلاقیتی از خود نشان نمی‌دهد.^۲

۳- ویژگی‌های نقاشی کودکان

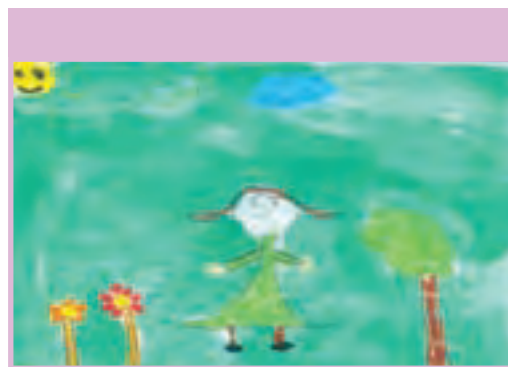
در نقاشی کودکان تجسم شکل‌ها، موقعیت‌ها و رنگ‌ها جالب، بدیع و گاه عجیب است. عواطف و افکار کودکان از طریق تغییر شکل‌ها، رنگ‌ها، جابه‌جایی عناصر با بزرگ و کوچک کشیدن تصاویر نشان داده می‌شود. کودکان هرچه را بهتر می‌شناسند بزرگ‌تر می‌کشند (اغلب خود را از پدر و مادرشان بزرگ‌تر می‌کشند)، آنچه را می‌کشند به دلخواه رنگ آمیزی

۱- مشاهده شامل دیدن، شنیدن، بوییدن، لمس کردن و چشیدن است.

۲- این ویژگی در بزرگ‌سالی به پیروی از مدهای لباس، مبلمان، ... تبدیل می‌شود و الگوی مصرف و دنباله روی از جریان‌های کاذب هنری را در ذهن تثبیت می‌کند اما کودکانی که کارهای ابتکاری و خلاق را تجربه کرده و مورد تأیید و تشویق قرار گرفته‌اند، مبتکر خواهند ماند و نیازی به دنباله روی از مدهای مختلف ندارند.

می‌کنند (مانند گربه قرمز یا آسمان صورتی)، فضاها را با هم تلفیق می‌کنند (فضای داخل اتاق و بیرون را با هم تصویر می‌کنند) و وقایع بی‌درپی را به صورت هم‌زمان نشان می‌دهند (برای مثال در داستان «کدوی قلقله زن» پیرزن را در حال رفتن به خانه دخترش در قسمتی از صفحه و او را داخل کدو در حال برگشت، در قسمت دیگر صفحه نشان می‌دهند). آنچه را در واقعیت دیده نمی‌شود تصویر می‌کنند (مانند بچه‌ای که در شکم مادر است)، حالت و زاویه اشیا و موجودات را تغییر می‌دهند (کشیدن درختان اطراف جاده به صورت خوابیده یا نمایش دادن پایه‌های میز از چهار طرف آن) و بسیاری از پدیده‌ها را به صورت جان‌دار نمایش می‌دهند (مانند ماه و خورشید با چشم و ابرو).

نقاشی کردن با این ویژگی‌ها کودکان را ارضا می‌کند و به آنها احساس لذت می‌دهد. اگرچه این ویژگی‌ها در کودکان مشترک است، هر یک از آنها در نقاشی روش خاص خود را به کار می‌برد. به مرور زمان و با رشد جسمی و ذهنی کودک، این ویژگی‌ها از بین می‌روند و دید کودکان به بزرگسالان نزدیک می‌شود. به همین دلیل، در اواخر دوره ابتدایی آنها کم‌کم از دنیای تخیلی خود به دنیای واقعی گرایش پیدا می‌کنند و مایل‌اند مانند بزرگسالان نقاشی کنند.

کودکان به تدریج بر عضلات دست خود و چگونگی استفاده از ابزارهای نقاشی مسلط می‌شوند، شناخت آنها از جهان پیرامون و تنوع شکل‌ها و رنگ‌ها به مرور بیشتر می‌شود و می‌توانند در مورد آنچه کشیده‌اند، توضیح دهند و احساسات و افکار خود را بیان کنند. بنابراین، تحمیل برنامه‌ها، ارائه روش‌های نامناسب و تحقیر کودکان یا آثارشان باعث می‌شود آنها دلسرد شوند و اشتیاق خود را برای نقاشی کشیدن از دست بدهند. در این صورت، کودکان نه تنها یکی از لذت‌های بزرگ زندگی خود بلکه یکی از راه‌های اساسی بیان احساسات و افکار خود را از دست می‌دهند و یک امکان پرورش خلاقیت از آنها سلب می‌شود.

بنابراین، در هیچ شرایطی برای کودکان شکلی نکشید، برای آنها رنگ انتخاب نکنید و الگو یا مدل نقاشی در اختیارشان قرار ندهید. فقط به آنها کمک کنید تا همه چیز را با دقت ببینند و تصاویر ذهنی خود را بکشند. سپس آنها را تشویق و کارشان را تأیید کنید. معیار سنجش موفقیت معلم در کلاس، ارائه کارهای متنوع است.

ویژگی‌های نقاشی دانش‌آموزان در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم: کودکان در سنین آغازین، نقاشی آنچه را از کسی یا چیزی می‌دانند می‌کشند نه آن چیزی را که می‌بینند.

تقریباً از اوایل ۸ تا ۹ سالگی، کودک وارد مرحله واقع بینی بصری می‌شود؛ یعنی، اشیا را شبیه خود آنها می‌کشد و دیگر افکار عاطفی خویش را در معرفی اشیا به کار نمی‌گیرند. هر چه دانش‌آموزان به سال‌های پایانی دوره ابتدایی نزدیک‌تر می‌شوند، ویژگی‌های زیر در نقاشی‌های آنان بیشتر مشاهده می‌شود:

- ۱- می‌توانند اجزای مختلف موضوع نقاشی را در ذهن خود به خوبی مجسم کنند.
- ۲- با تمرکز بیشتر و در مدت زمان طولانی‌تری بر روی نقاشی خود کار می‌کنند.
- ۳- در ایجاد هماهنگی بین ذهن، چشم و دست پیشرفت کرده و در استفاده از ابزارها نسبت به دوره قبل، تسلط بیشتری می‌یابند.

۴- موضوعات را کامل‌تر و با جزئیات بیشتر نشان می‌دهند؛ گاه مویرگ‌های چشم، بند انگشتان دست، دندان‌های زیبای لباس و ... را با دقت نشان می‌دهند.

۵- در ایجاد ارتباط میان موضوعات و سوژه‌های نقاشی، نظم و هماهنگی بیشتری ایجاد می‌کنند. تفاوت انسان‌ها و موجودات را به خوبی نمایش می‌دهند و با علاقه، مراحل زندگی گیاهان، حیوانات و بسیاری از جنبه‌های گوناگون طبیعت را در کارهای خود نشان می‌دهند.